

Suton Kraljevine Bosne

Potočki, Jurica

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:590587>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-25**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

JURICA POTOČKI

SUTON KRALJEVINE BOSNE
Diplomski rad

Pula, listopad 2018. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

JURICA POTOČKI

SUTON KRALJEVINE BOSNE

Diplomski rad

JMBAG: 0303041696, redoviti student

Studijski smjer: jednopredmetna povijest

Predmet: Istraživanje srednjovjekovne povijesti

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Jurković

Pula, 12. listopada 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Jurica Potočki, kandidat za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 12. listopada 2018.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Jurica Potočki dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Suton Kraljevine Bosne* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 12. listopada 2018.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	1
DIPLOMATSKE AKTIVNOSTI UOČI PADA BOSNE	2
Papinska diplomacija i Enea Silvio Piccolomini.....	2
Piccolomini kao papa.....	3
Ugarska diplomacija i pitanje bosanske krune.....	3
Osmansko shvaćanje države.....	5
Osmanska diplomacija.....	6
KRALJ STJEPAN TOMAŠ	9
Dolazak na prijestolje.....	9
Tomaš i vojvoda Stjepan.....	11
Tomaš i despot Đurađ.....	12
Ženidba s Katarinom Kosača i okretanje Rimu.....	13
Sukob s despotom i vojvodom.....	15
Pad Carigrada i Despotovine.....	16
Pad Smedereva i posljednje godine Tomaša.....	18
SULTAN MURAT II.	20
Prva vladavina.....	20
Mehmed II.	21
Druga vladavina.....	22
KRALJ STJEPAN TOMAŠEVIĆ	24
Apel za pomoć.....	24
Bosanski tragičar Stjepan Tomašević.....	25
Lažna nada.....	26
Posljednji vapaj.....	29
Bosna šaptom pade.....	30
SULTAN MEHMED II.	34
Zlatna jabuka.....	34
Mehmedova osvajanja do 1463.	38
BOSNA NAKON PADA	41
Ugarska uloga i padu Bosne.....	41
Korvinov protuudar.....	42
Posljednja bosanska kraljica.....	44
ZAKLJUČAK	46
POPIS IZVORA I LITERATURE	49
SAŽETAK	53
SUMMARY	55

UVOD

„Bosna šaptom pade“, izreka upamćena kao opis propasti jedne kraljevine, koja je gotovo bez ikakvih borbi, u tišini pala pod navalom osvajača. Iza ove izreke krije se nevjerojatna, gotovo filmska priča o ambiciji, rivalstvu, opstanku i izdaji, sukobu kultura i vjera, priča na koju glavni protagonist zbog tragične smrti nije mogao utjecati. Cilj ovoga rada jest analizirati događaje i najvažnije sudionike koji su doveli do nesretnog kraja naizgled nevažne zemlje u divljem i heretičkom, planinskom i zabačenom djelu jugoistočne Europe, zemlje koja se pred islamskim osvajačem našla na samom rubu kršćanstva u razdoblju koje će promijeniti tijek regionalne i europske, pa i svjetske povijesti.

Osim događaja i glavnih sudionika u radu će se obraditi i diplomatska pozadina tih događaja. Ukratko će se pokušati objasniti teoretska i praktična razlika između osmanskog shvaćanja države, koje se oslanja na islamsku tradiciju, a posljedično tome i nečega što bi se moglo nazvati „osmanskom diplomacijom“ i zapadnog, odnosno kršćanskog shvaćanja države. Dotaknuti će se i problematika bosanske i njen odnos prema ugarskoj kruni te papinske krune koja će postati „jabukom razdora“ i pokrenuti prvu domino pločicu u nezaustavljivoj lančanoj reakciji diplomatskih odnosa Budima i Sv. Stolice s negativnim nabojem.

Rad obuhvaća razdoblje od 1444., kada je poražena velika križarska vojska predvođena poljsko-ugarskim kraljem, odnosno godine kada je na prijestolje Kotromanića zasjeo Stjepan Tomaš, pa do 1463., godine, kada je sultan Mehmed II. Osvajač nevjerojatnom brzinom pokorio Bosnu. U tom je razdoblju Stjepan Tomaš zapletenim političko-dinastičko-vjerskim odnosima zapečatio sudbinu kraljevstva i svoga sina, posljednjega bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, a na samome je izmaku god. 1463. djelomice ublažena nesreća propasti te kraljevine u akciji ugarskoga kralja Matijaša Korvina. Osim navedene „Velike četvorke“, ključnu su ulogu u raspletu događaja i u sudbini Bosne imali papa Pio II. (Enea Silvio Piccolomini) te njegov legat u Bosni, biskup Nikola Modruški.

DIPLOMATSKE AKTIVNOSTI UOČI PADA BOSNE

Papinska diplomacija i Enea Silvio Piccolomini

Papa Pio II., kojemu je životni cilj bio potiskivanje Osmanlija iz Europe organiziranim križarskim pohodom, rođen je 1405. u Sieni kao Enea Silvio Piccolomini.¹ Upisao je pravo na Sveučilištu u Sieni,² a susret sa svetim Bernardinom Sijenskim promijenio mu je život te je otputovao u Rim gdje je 1446. god. prvi puta ušao u službu Crkve.³

Nakon Baselskog koncila stupio je u službu cara Fridrika III.,⁴ gdje se upoznao sa sve većim problemom napredovanja Osmanlija preko Balkanskog poluotoka prema Srednjoj Europi te je podržavao niz vrlo prijateljskih veza s bivšim učenicima i diplomatima koji su živjeli i djelovali upravo na tom ugroženom prostoru. Po dolasku na bečki dvor smatran je uljezom i neprijateljem te je kao *homo novus* trpio gotovo svakodnevno zakulisno izrugivanje. Kao intelektualac s Apeninskog poluotoka navikao na uređene prostore u kojima je djelovala administracija se u svojim memoarima prisjeća na nemoguće, prljave i nepodnošljive uvijete rada u dvorskoj kancelariji, navodeći, između ostalog, hranu, namještaj i manire domaćina kao nepodnošljive.⁵ No, car ga je Fridrik III. cijenio i kao vrhunskog diplomata pa ga je, dok je još bio biskup Fresingena Trsta,⁶ poslao u Rim kao svojega poslanika papi Eugenu IV. kako bi uspostavio dijalog između njega i pape. Iako je u početku zastupao carevu stranu, kasnije je shvativši kako će prevagu odnijeti papinstvo, potajno radio za papinsku stranu pokušavajući dokinuti neutralnost Carstva u vezi zapadne shizme.⁷

¹ Cecilia M. ADY, *Pius II (Aeneas Silvius Piccolomini) The Humanist Pope*, London: Methuen & Co. Ltd., 1913., str. 3.

² Isto, str. 7.

³ Isto, str. 20-25. Više o životu Eneje od djetinjstva do službe u carskoj kancelariji u: ADY, *Pius II...*, str. 1-72.

⁴ Isto, str. 71.

⁵ Isto, str. 75.

⁶ Isto, str. 80-82.

⁷ Isto, str. 85-87.

Piccolomini kao papa

Nakon smrti pape Kalista III.⁸ otputovao je u Rim gdje je aktivno sudjelovao na izborima za novoga poglavara Crkve. Premda nije bio izgledan kandidat, oko sebe je uspio okupiti talijanske kardinale, aludirajući na njihovu „nacionalnu“ pripadnost te ih je uspio pridobiti na svoju stranu. Nakon drugog kruga glasanja sakupio je 12 potrebnih glasova i postao je 1458. god. papom uzevši ime Pio II.⁹

Glavni cilj njegovog djelovanja na vanjskopolitičkom planu bio je pokretanje križarskog rata protiv Osmanlija.¹⁰ Tijekom zasjedanja koncila u Mantovi na kojem se raspravljalo o sazivanju križarskoga pohoda protiv Osmanlija, stigla je vijest o padu Srbije i predaje Smedereva koji je držao Stjepan Tomašević, a kako piše sam Eneja „ovaj događaj je jednak udarac Ugarskoj kao i gubitak Carigrada“.¹¹ Sudbina Srbije prijetila je i Bosni koja se kolebala između osmanskoga i ugarskoga vazalstva. Nakon smrti kralja Tomaša 1461., njegov sin Stjepan okrunjen je za kralja te se konačno priklonio Rimu i kršćanstvu i tako „izbrisao“ sramotnu predaju Smedereva, a 1462. godine zatražio je papinsku krunu i pomoć u borbi protiv Osmanlija.

Ugarska diplomacija i pitanje bosanske krune

Dobivanje papinske krune diplomatskim putem značio je uspjeh Tomaševićeve kancelarije. No, reakcija ugarskoga kralja Matijaša Korvina, koji je u oštrom pismu papi zamjerio slanje krune, podsjećajući ga na predaju Stjepanovu Smedereva, prisiliti će bosanskoga kralja da se ponovno obrati papi za pomoć u posredovanju između njega i Budima.¹²

Kako bi postigao „kontrolu“ bosanske vanjske politike, papa je u Bosnu poslao Nikolu Modruškog, kao svojega stalnog predstavnika, koji je svojim diplomatskim i

⁸ Isto, str. 141.

⁹ Isto, str. 149-152. O izboru Piccolominija za papu te o njegovu djelovanju tijekom i neposredno nakon izbora vidi: Hubert JEDIN (ur.), *Velika povijest Crkve*, knj. III/2, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993., str. 598-600.

¹⁰ ADY, *Pius II...*, str. 304.

¹¹ Isto, str. 304-305. O ostalim pitanjima i tijeku rada koncila detaljnije u: JEDIN (ur.), *Velika povijest Crkve*, knj. III/2, str. 600-601.

¹² Mladen ANČIĆ, *Na rubu zapada. Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001., str. 112.

državničkim iskustvom savjetovao bosanskoga kralja – drugim riječima, vodio je vanjsku politiku prema uputama iz Rima.¹³

Vodeći se politikom „quid pro quo“, slanje papinske krune bosanskome kralju i na taj način „odvajanje“ od Budima, kompenzirano je Tomaševićim otkazivanjem danka sultanu i, naravno, plaćanjem „odštete“ Korvinu, kojom je on otkupio svoju krunu.¹⁴ Za ovakav rasplet događaja odgovorna je politika Kurije, odnosno pape Pia II. Njegov je cilj bio od Bosanskoga Kraljevstva stvoriti „tampon“ zonu između Ugarske i Osmanskoga Carstva, što je ukratko značilo da je Bosna postala samo pijunom u diplomatskoj igri Rim – Budim.¹⁵ Uz garanciju Nikole Modruškog kako će Matijaš Korvin doći u pomoć u slučaju osmanskoga napada, Tomašević je otkazao plaćanje danka sultanu. Iako je papina zamisao bila da Ugarska djeluje kao „rezervni plan“ u slučaju napada i garancija opstanka Bosne, ugarski je dvor imao svoje planove, pa je papina politika unaprijed bila osuđena na propast.¹⁶ Računajući na garancije papinskoga legata, bosanski je kralj odradio svoj dio dogovora i otkazao je danak sultanu. No, zbog dvostruke igre budimskoga dvora, Tomašević je izgubio glavu, a Bosna je nestala s karte Europe.¹⁷

Starija je historiografija krivca za pad Bosne pronašla u knezu Radaku, nevjernom pateranu,¹⁸ koji je predajom Bobovca zapečatio sudbinu Bosne. No, novija historiografija odbacuje takvu tvrdnju, navodeći kako je priča o unutarnjoj izdaji lansirana s ugarskoga dvora, a kao glavnog arhitekta priče navodi papinskoga legata Nikolu Modruškog.¹⁹ Modruški je itekako imao razloga za konstruiranje i lansiranje ovakve priče, budući da je upravo na njegov nagovor Tomašević otkazao danak sultanu i tako sam sebi stavio omču oko vrata. Za razliku od Modruškog, Tomašević nije bio među živima da se na takav način brani. Kako je Modruški nakon bosanske epizode bio u službi ugarskoga kralja, priča je bila korisna obojici. Korvin se opravdao kako su njegove vojske prešle Savu, što se i zaista dogodilo, ali su se u Srbiji na vijest o padu Bobovca povukle.²⁰ Stoga je priča o unutarnjoj manihejskoj izdaji bila samo obrazloženje i opravdanje Korvina i Modruškog za katastrofu koja je zadesila

¹³ Isto, str. 123.

¹⁴ Isto, str. 121.

¹⁵ Isto, str. 122.

¹⁶ Isto, str. 123-124.

¹⁷ Isto, str. 125-126.

¹⁸ Vjekoslav KLAJČ, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Troškom piščevim, Zagreb, 1882., str. 335.

¹⁹ ANČIĆ, *Na rubu...*, str. 131.

²⁰ Isto, str. 132.

Bosnu, a smrt bosanskoga kralja samo je olakšala uspostavljanje čvrste ugarske vlasti u djelu Bosne koji je Korvin Osmanlijama preteo u protuudaru u jesen 1463. godine.²¹

Osmansko shvaćanje države

„Osmansko promišljanje o diplomaciji, kao i o svim pitanjima vlasti, izvedeno je iz islamskog koncepta države, koje je ukorijenjeno u Šerijatski zakon (Sveti zakon); tradicionalno Šerijat predviđa sve potrebe života i vlasti, tako da je muslimanska država, u teoriji, samodostatna. U tom je smislu Osmansko Carstvo bilo prvenstveno šerijatska država. Osmanlije su se tvrdoglavo držali islamske iluzije o urođenoj moralnoj i kulturnoj superiornosti nad kršćanskom Europom. Izražavali su ovo uvjerenje idejom samodostatnosti i jednosmjernom diplomacijom. Muslimanska predrasuda kako je sve što je zapadno zagađeno sprječavala je Osmanlije u prihvaćanju ili oponašanju zapadnih običaja.“²²

Kada je riječ o osmanskoj diplomaciji ne možemo govoriti o klasičnoj diplomaciji „europskoga tipa“. Naime, Osmansko Carstvo sve do 18. stoljeća nema svoje stalne diplomatske predstavnike na europskim dvorovima, dok je prvo strano predstavništvo u Carigradu bio mletački „bailo“ koji je predstavljao i štitiio interese mletačkih trgovaca od 1453. godine.²³ Razlozi „odbacivanja“ ideje o nazočnosti europske diplomacije u Carigradu su:

1. carstvo je islamska država,
2. prevladavao je osjećaj, odnosno politika superiornosti i prijezira prema kršćanskoj Europi,
3. islamska vanjska politika morala je biti u okvirima dvojnosti „Dar-al-Islam“ i „Dar-al-Harab“,
4. carstvo je na sebe gledalo kao na superiorno, što bi značilo da je diplomacija „ravnopravnosti“ nemoguća s europskim zemljama budući da bi to

²¹ Isto, str. 137-138.

²² Citat iz: A. Nuri YURDUSEV, „The Ottoman Attitude toward Diplomacy“ u: *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?*, ur. A. Nuri YURDUSEV, London: Palgrave Macmillan, 2004., str. 8-9.

²³ Bulent ARI, „Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period“ u *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?*, ur. A. Nuri YURDUSEV, London: Palgrave Macmillan, 2004., str. 36.

podrazumijevalo ravnopravnost kršćanskih kraljevstava u odnosima s islamskim carstvom.

Iz tih je razloga bila nemoguća „miroljubiva“ diplomacija s kršćanima, jer je Carstvo, u teoriji, bilo u stalnom ratu s njima. Štoviše, ne postoji „mir“ kao takav već samo „primirje“ na određen broj godina, koja su se mogla obnavljati.²⁴ Osim toga, sa svoje strane Osmansko Carstvo nije imalo potrebe za uspostavljenjem stalnih diplomatskih odnosa s kršćanskim zapadom zbog svog teritorijalnog opsega i gotovo neiscrpnog bazena ljudstva za vojne, osvajačke potrebe, te osjećaja superiornosti.²⁵

Osmanska diplomacija

Kako bi bolje razumjeli osmanski pristup diplomaciji, ukratko treba objasniti prirodu osmanske države. Iako postoje četiri različite teze o porijeklu i prirodi osmanske države,²⁶ ovdje će ukratko biti objašnjena ona najprihvaćenija.

Teza koja ima najviše pobornika vezana je uz ideju da je Osmansko Carstvo „ghazi“²⁷ država, odnosno da je bila temeljena na ideji Islama i ideji Džihada, budući da su je osnovali „ghazi“ ratnici koji su težili Svetom ratu.²⁸ Primarni princip, odnosno zakon po kojemu su Osmanlije upravljali državom, a time i diplomacijom, proizlazi iz Šerijatskoga zakona, dok je temelj osmanske države „ghazi“, ali ne samo zbog osvajačkih ili vjerskih razloga, već zato jer je to značilo veći ugled kod drugih muslimanskih država. Iako je Carstvo u teoriji bilo islamska država s temeljnim islamskim Šerijatskim zakonom te se smatralo zaštitnikom Islama, a svoju vojsku vojskom Islama, ipak se u praksi pokazalo kako su osmanski ghazi-sultani ipak bili skloni pragmatičnosti. Tako je osim „Dar-al-Islam“ – kuće Islama, gdje žive muslimani po zakonu Islama – i „Dar-al-Harab“ kuće rata, gdje žive nevjernici izvan zakona Islama te su u stalnom ratu s njima, postojala i „Dar-al-Sulh“ – kuća u kojoj muslimani i nemuslimani žive u miru. Stoga su prilikom osvajanja nekog područja na snazi

²⁴ YURDUSEV, „Ottoman Attitude...“, str. 5-8.

²⁵ Isto, str. 7.

²⁶ Prva teza jest da je Osmansko Carstvo, direktno ili indirektno, nastavak Bizantskoga Carstva te je osmanski sustav izveden iz bizantskoga. Druga pak teza govori kako je Osmansko Carstvo dio turkijskih migracija te, posljedično tome, sustav proizlazi iz turkijske tradicije. Treća teza opisuje osmanski sustav kao sustav nomadskih carstava koji je izveden iz plemenskih institucija; isto, str. 13-14.

²⁷ Pojam „ghazi“ država podrazumijeva stalno ratovanje protiv nevjernika; isto, str. 14.

²⁸ Na ist. mj.

ostajali stari zakoni, a „jedina“ novost bio je porez za nevjernike. Osim na unutarnjem planu, pragmatičnost politike stalnog rata ghazi-sultana primjenjivana je i u odnosu s kršćanskim zemljama prilikom, primjerice, sklapanja primirja. Ta primirja nisu kršila princip stalnog rata jer, naposljetku, nije bila riječ o mirovnim trajnim ugovorima, već o unilateralnim sporazumima koji su jačali uvjerenje da je Carstvo kontinuirano superiorno u odnosu na kršćane, što je ono u fazi osvajanja zaista i bilo.²⁹ Imajući sve ovo u vidu, može se zaključiti kako Osmansko Carstvo nije bilo ortodoksnom islamskom državom, već naprotiv, to je bila država koja je vjerske zakone prilagođavala svojim pragmatičkim interesima.

Najbolji primjeri „krojenja“ diplomacije po svojoj mjeri i prilagođavanja politike interesima države su upravo primirja. Stoga koliko god usvajanje i primjena „europske diplomacije“ nije bila u skladu sa shvaćanjem islamske države, zbog stalne prijetnje novih križarskih pohoda, osmanski je dvor shvaćao kako je takav pristup potreban, pa je „primjenjivao“ takvu diplomaciju, ali samo onoliko koliko i kada je to bilo u interesu Carstva.³⁰ Osim primirja, najbolji primjeri prihvaćanja „europskih pravila“ vezano uz osmansko djelovanje u Bosni, jesu intervencije na koje su ih pozivale zaraćene kršćanske strane. Naime, nerijetko je sama prijetnja pozivanjem ili propuštanjem Osmanlija jedne, drugoj kršćanskoj državi bila dovoljna da odustane od rata, a najveće koristi od toga imali su, naravno, Osmanlije.³¹

Osim na vojnom planu, politiku i diplomatske odnose s europskim državama, Osmanlije su prilagođavali kada je u pitanju bilo gospodarstvo i trgovina. Tako su nakon zauzimanja Carigrada, Mlečanima potvrdili povlastice koje ovi su imali u Bizantu, ali su, kako bi umanjili njihov utjecaj na osmansko gospodarstvo i trgovinu, poticali i izdavali povlastice i Đenovljanima, Firentincima i najvećim mletačkim konkurentima na Jadranu, Dubrovčanima.³²

Najbolji opis osmanske diplomacije u njenom ranom periodu jest „ad hoc“ diplomacija.³³ Ukratko, to bi značilo da je Carstvo, koje je prema svome shvaćanju superiorno u usporedbi s kršćanskim državama, pristupalo diplomatskim rješenjima i dogovorima kada i s kim želi i kada od njih ima korist. Takva „diplomacija“ je bila

²⁹ Isto, str. 14-16.

³⁰ ARI, „Early Ottoman...“, str. 37.

³¹ Isto, str. 38.

³² Na ist. mj. 38.

³³ Isto, str. 41.

isključivo jednosmjerna i nije se držala određenih pravila ponašanja niti je davala garancije za neki dogovor, budući da takav dogovor „prestaje valjati“ kada Osmanlije nisu više imale koristi od njega.³⁴

Uzevši u obzir sve navedeno, Mehmed nije mogao prihvatiti diplomatsko rješenje temeljem kojeg bi Bosna postala „neutralnom zonom“ na granici s njegovim najvećim rivalom, Ugarskom. Stoga je svaki diplomatski napor u očuvanju bosanske državnosti bio unaprijed osuđen na propast, a jedino što je Bosnu moglo održati na životu jest ugarska vojna intervencija. Do intervencije u odsutnom času nije došlo, a ni papa Pio II. unatoč svim naporima i pokušajima da ujedini Europu protiv rastuće prijetnje Osmanlija, nije uspio pomoći Bosni. Njegova politika poražena je zbog političkih igara Budima, zbog kojih će Bosna biti „prodana“ i gotovo bez borbe prepuštena Osmanlijama, pa se može zaključiti da je osmanska politika mača porazila papinu politiku pera.

³⁴ Primjeri za to jesu dogovor o primirju s bosanskim izaslanicima 1463., kada je sultan obećao da neće napasti Bosnu. Drugi primjer vezan uz Bosnu jest kada je veliki vezir Angelović obećao kralju Tomaševiću život ako se preda, a sultan je ipak pogubio kralja te nije to smatrao kršenjem dogovora te ga proglasio ništavnim, budući da sklopljen s nevjernikom.

KRALJ STJEPAN TOMAŠ

Dolazak na prijestolje

Smrt kralja Tvrtka II. sredinom studenoga 1443.³⁵ ponovno će izazvati problem nasljedstva krune, budući da Tvrtko nije imao nasljednika. Svoje pravo na krunu polagala su trojica kandidata, po ženskoj liniji Ulrik Celjski te nezakoniti³⁶ sinovi kralja Ostoje, Radivoj i Tomaš.

Celjski je svoje pravo na bosansko prijestolje temeljio na ugovoru koji je njegov djed, grof Herman Celjski, potpisao s kraljem Tvrtkom 1427., a u njemu je dogovoreno da će ga, u slučaju smrti kralja Tvrtka bez nasljednika, naslijediti Herman.³⁷ No, kako je Herman umro prije Tvrtka, taj ugovor više nije bio važeći. Unatoč tome, Ulrik je isticao svoje pravo pokušavši pronaći veze u Bosni, ali je ubrzo odustao zbog „nepisanih pravila“³⁸ oko nasljeđivanja bosanske krune. Naime, iako niti jedan bosanski vladar ne spominje izbor pri preuzimanju kraljevske časti, gotovo se pouzdano zna da su temeljem izbora dolazili na prijestolje.³⁹

Staleško tijelo u kojemu je pravo na sudjelovanje imalo čitavo plemstvo, zvalo se „stanak“, mada su u stvarnosti sudjelovali samo njegovi najmoćniji predstavnici.⁴⁰ Najvažnije ovlasti stanka bile su: „izbor i odluka o krunjenju vladara, predstavljanje

³⁵ Midhat SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina sredinom XV vijeka – kralj Stjepan Tomaš*, Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“ Sarajevo, 2016., str. 21; Marko PEROJEVIĆ, „Stjepan Tvrtko II. Tvrtković (opet)“, u: *Povijest Bosne i Hercegovine. Od najstarijih vremena do godine 1463.*, Krunoslav Draganović i dr., Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1991., str. 503; Vladimir ĆOROVIĆ, *Historija Bosne*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1940., str. 251.

³⁶ Oni zapravo nisu bili nezakoniti, barem ne iz gledišta onovremene Bosne. Naime, shvaćanje braka bilo je prilično slobodno, stoga je stupanje u brak i razvod te ponovno sklapanje novoga braka bilo prilično jednostavno. Djeca iz takvih brakova u Bosni smatrana su zakonitima, ali je Katolička crkva bila ta koja je držala kako su takvi brakovi, a samim time i djeca proizašla iz njih, nezakoniti. ĆOROVIĆ, *Historija...* str. 268; SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 24.

³⁷ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...* str. 17; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tvrtko...“, str. 472; ĆOROVIĆ, *Historija Bosne*, str. 235; KLAIĆ, *Povijest Bosne...*, str. 284.

³⁸ Nakon smrti kralja nije se uvijek znalo tko će ga naslijediti, ali se znalo da će nasljednik biti iz dinastije Kotromanić. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 23; Marko PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš Ostojić“, u: *Povijest Bosne i Hercegovine. Od najstarijih vremena do godine 1463.*, Krunoslav Draganović i dr., Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1991., str. 505.

³⁹ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 27.

⁴⁰ Dubravko LOVRENOVIĆ, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387-1463.*, Zagreb-Sarajevo: Synopsis, 2006., str. 465.

države u vrijeme interregnuma, otuđivanje državnog teritorija, sklapanje ugovora s drugim državama itd“.⁴¹

Ulrik je zasigurno znao kako ga, kao stranca, bosansko plemstvo nikada ne bi prihvatilo za kralja te je odluka o izboru ostavljena Kotromanićima.⁴²

Radivoj se još za života Tvrtka uz pomoć Osmanlija proglasio (protu)kraljem. Upravo ga je okretanje Osmanlijama koštalo ugleda i utjecaja među ostalim bosanskim magnatima te je stoga među njima bio omražen i nazivan „turskim slugom“, a samim time mu je nestala svaka mogućnost preuzimanja prijestolja.⁴³

Treći kandidat, bio je Tomaš, kojega je još za života kralj Tvrtko predodredio za svoga nasljednika.⁴⁴ Kao sin kralja Ostoje i član (sporedne grane) vladajuće dinastije Kotromanić kojega je upravo kralj Tvrtko predodredio za svojega nasljednika, imao je pravo istaknuti kandidaturu na prijestolje. Tomaš je tako ispunjavao sve „uvijete“ za preuzimanje kraljevske časti. Okrunjen je oko 20. studenog 1443., nakon što je „po milosti Božjoj“ odabran za bosanskoga kralja.⁴⁵

Svjesni činjenice da položaj bosanskoga kralja ovisi o odnosu s ugarskim kraljem i činjenice da su postojale vjekovne ugarske pretenzije prema bosanskoj kruni i zemlji, za bosanske je kraljeve, pa tako i za Stjepana Tomaša, od životne važnosti bilo uspostaviti dobar odnos s budimskim dvorom.⁴⁶ Posrednik je u odnosu između Tomaša i Vladislava I. Jagelovića bio erdeljski vojvoda, Ivan (János, Janko) Hunjadi, koji je u potvrdi ovog izbora bosanskog vladara štitio interese i svoje obitelji. Naime, kao zakleti neprijatelj grofova Celjskih, Hunjadi je posredovanjem i zalaganjem kod Vladislava da potvrdi Tomaša za kralja dodatno potkopao planove Celjskih za preuzimanja bosanske krune. Tako je poveljom izdanom u Bobovcu početkom lipnja 1444. Tomaš otvoreno obznanio kako ga je, zahvaljujući posredovanju Ivana Hunjadija, ugarski i poljski kralj Vladislav postavio i potvrdio za bosanskoga kralja. Navodi također kako se u znak zahvalnosti Hunjadiju obvezuje

⁴¹ Isto, str. 465.

⁴² SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 24; KLAJIĆ, *Poviest Bosne...*, str. 284.

⁴³ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 505; SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 24, 28; ĆOROVIĆ, *Historija Bosne...*, str. 468; KLAJIĆ, *Poviest Bosne...*, str. 284.

⁴⁴ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 279; SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 25; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 505; ĆOROVIĆ, *Historija Bosne...*, str. 468.

⁴⁵ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 26-27; KLAJIĆ, *Poviest Bosne...*, str. 284.

⁴⁶ Isto, str. 32-33.

svake godine isplatiti 3.000 dukata te da će ga pomagati kada god bude trebao i da može doći u Bosnu kada god poželi i zadržati se dokle god bude htio.⁴⁷

Tomaš i vojvoda Stjepan

Usprkos dobivenom priznanju i potvrdi Dubrovnika, Venecije i ugarskoga kralja Vladislava te cara Fridrika III.⁴⁸ o kraljevskom položaju, nisu svi bosanski velikaši priznali Tomaša za kralja. Osim brata mu Radivoja, i vojvoda Stjepan Vukčić Kosača, gospodar južnog djela kraljevine, nije priznavao izbor Tomaša za kralja. Kako bi natjerao tvrdoglavog vojvodu na poslušnost, kralj Tomaš je početkom 1444. godine s vojskom krenuo prema jugu zadobivši podršku nekih bosanskih velikaša.⁴⁹ Ratna sreća nije bila na strani vojvode, jer je već u veljači izgubio važno trgovište u Drijevimama. No, tu nije bio kraj nesrećama po neposlušnog vojvodu – Mlečani su iskoristili situaciju, pa je mletačka vojska predvođena splitskim knezom zauzela Omiš i Poljica.⁵⁰ Na nesreću bosanskoga kralja, do kraja ljeta ratna se sreća potpuno okrenula u korist vojvode. Naime, uvidjevši da se rat počeo odvijati nepovoljno po njega, vojvoda je Stjepan poslao pismo u Napulj, aragonskome kralju Alfonsu I., u kojem mu je nudio svoje vazalstvo u zamjenu za pomoć protiv kralja Tomaša i vraćanje zauzetog područja, na što je Alfons pristao. Osim toga, vojvoda je u pomoć pozvao i Osmanlije, koji su nakon rata s kršćanskom koalicijom predvođenom Ugarskom, jedva dočekali ponovno se umiješati u unutarnje odnose Bosne te su, iskoristivši odredbe Segedinskoga mira,⁵¹ u Bosnu uputili vojni odred.⁵² Pritisnut s

⁴⁷ Isto, str. 33-34; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 285; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 506-507; ANČIĆ, *Na rubu...*, str. 23; KLAIĆ, *Poviest Bosne...*, str. 285.

⁴⁸ Već u studenome Tomaš šalje pismo u Dubrovnik da ih obavijesti o preuzimanju prijestolja. Sljedećega mjeseca iste godine stupa u kontakt s Venecijom, od koje je početkom 1444. obaviješten o primanju u Veliko vijeće te mu je darovano građanstvo. Iste godine u proljeće šalje pismo caru, u kojemu ga obavještava da je naslijedio krunu od Tvrtka II. te ga moli za posredovanje kod svoga podanika, grofa Celjskog, za izmirenje. Car je potvrdio Tomaša kao kralja te je izrazio spremnost na posredovanje, međutim ne zna se je li zapravo išta poduzeo. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 30, 34-35; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 284.

⁴⁹ Nakon Kosače, drugi najmoćniji feudalac Bosne bio je vojvoda Ivaniš Pavlović. Njegov otac, Radosav bio je u sukobu sa Kosačom, međutim nije bio dovoljno snažan da mu se odupre te je postupno gubio posjede. Nakon očeve smrti i krunjenja Tomaša za kralja, Ivaniš je stao na Tomaševu stranu te je na taj način htio izravnati račune s Kosačom. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 35-38; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 507.

⁵⁰ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 39; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 507; KLAIĆ, *Poviest Bosne...*, str. 286.

⁵¹ Kraljem ljeta iste godine, između predstavnika ugarskoga kralja i osmanskoga sultana, potpisan je Segedinski mir. Tim mirom dogovoreno je primirje na deset godina, obnovljena je Srpska despotovina te se Ugarska obvezala da neće napadati osmanske zemlje, dok je osmanska strana

dvije strane Tomaš se počeo povlačiti. Dok su osmanske postrojbe napredovale na području pod kraljevom vlašću, vojvoda Stjepan povratio je dolinu Neretve. Zbog nemogućnosti da ostvare konačnu prevagu obje su strane pristale na primirje.

Tomaš i despot Đurađ

Nakon što mu je Segedinskim mirom bila osigurana vlast u Srbiji,⁵³ despot Đurađ Braković mogao se posvetiti svome cilju – obnovi srpske države u najvećem obujmu granica – što je, između ostaloga, uključivalo i Srebrenicu. Osim toga, nije sudjelovao na strani kršćanske koalicije u katastrofi kod Varne, čime je sačuvao vojne efektivne despotovine.⁵⁴ Doduše, zbog političke se nestabilnosti u Bosni i kralj Tomaš nije pridružio koalicijskoj vojsci u bitci kod Varne, ali je njegov „prinos“ ratnim koalicijskim naporima prezentiran kao borba protiv „osmanskog čovjeka“ u vlastitom kraljevstvu, hercega Stjepana.⁵⁵ Unatoč tome što su despot Đurađ i herceg Stjepan svojom pasivnošću stekli na Zapadu reputaciju „tihih“ pomagača Osmanlija, ta su dvojica vladara sklopila međusobni savez u borbi protiv Tomaša zbog teritorijalnih interesa na prostoru Bosne znajući da obezglavljeno Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo nakon pogibije Vladislava I. kod Varne neće moći promptno reagirati i zaštititi Bosansko kraljevstvo. Svjestan toga, Tomaš je uputio pismo Mlečanima u kojem im je ponudio savez. Republika, međutim, u tome nije vidjela svoje interese te ga je odbila.⁵⁶ Budući da vrela šute po pitanju borbi između Tomaša i Đurđa, može se pretpostaviti da one nisu dugo trajale, a Srebrenica je naposljetku prepuštena despotu te je ušla u sastav Srbije.⁵⁷ Istovremeno je obnovljeno neprijateljstvo s vojvodom Stjepanom.⁵⁸ Naime, prepuštajući despotu Srebrenicu, kralj je Tomaš zapravo „izbacio“ jednog protivnika iz rata te je na taj način mogao koncentrirati sve

obećala da neće prelaziti Dunav i pustošiti Ugarsku. Halil INALCIK, „Pitanje Segedinskog mira i kriza turske države 1444. godine“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 12-13 (1962.), str. 283-284; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 508.

⁵² Čak i bez poziva vojvode Stjepana, Osmanlije su imale povod za obračun s Tomašem, koji im je početkom proljeća, kada su bili zaokupljeni borbama protiv kršćanske koalicije, preoteo tvrđavu Srebrenik. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...* str. 46, 50; INALCIK, „Pitanje Segedinskog...“, str. 293.

⁵³ Osim toga, prema ugovoru u despotove ruke dolaze i strateški važne utvrde Golubinac i nekadašnja prijestolnica Smederevo. INALCIK, „Pitanje Segedinskog...“, str. 283-284.

⁵⁴ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 51, 54; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 287.

⁵⁵ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 50.

⁵⁶ Isto, str. 57-58.

⁵⁷ Isto, str. 55-56, 59; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 512.

⁵⁸ Pretpostavlja se kako su neprijateljstva započela polovicom travnja 1445. godine. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 59-60.

svoje snage na, sada usamljenog, vojvodu. Združenim snagama kralja Tomaša i vojvode Ivaniša Pavlovića, Stjepan se nije mogao oduprijeti te se brzo našao u nezavidnom položaju. Ipak, Tomaš ponovno nije uspio pokoriti neposlušnog vojvodu jer su Stjepana od sigurnog poraza ponovno spasili Osmanlije.⁵⁹ Uvidjevši kako iz ove pat-pozicije nema izlaza te gospodarski i financijski iscrpljene dvogodišnjim borbama, obje su strane zaključile kako im je potreban trajan mir. Stoga su, kralj Tomaš i vojvoda Stjepan, u travnju 1446. zaključili mir koji je potvrđen dinastičkim brakom Tomaša i Katarine, vojvodine kćeri.⁶⁰

Ženidba s Katarinom Kosača i okretanje Rimu

Unatoč tome što je Tomaš već bio oženjen, ukazala mu se eto prilika da taj brak razvrgne i time riješi nekoliko ključnih političkih pitanja. Prvo, supruga mu je bila Vojača, žena niska roda, što je samo po sebi bilo problemom, budući da ju bosanska vlastela nije prihvaćala kao kraljicu upravo zbog njena skromnog porijekla.⁶¹ Drugo, on je sam bio nezakoniti sin kralja Ostoje, što mu je uvelike kaljalo ugled kod drugih kršćanskih vladara. Treće, i zasigurno najvažnije s obzirom na unutarnjopolitičku situaciju, uzevši Stjepanovu kćer za ženu, Tomaš bi povezo dvije najmoćnije obitelji u kraljevstvu – Kotromaniće i Kosače. Na taj bi način napokon uspio umiriti vojvodu – drugu najmoćniju osobu u državi – i dobiti njegovo priznanje svoga kraljevskog položaja.⁶² Stoga je Tomaš, da bi jednim potezom riješio sva tri problema, zatražio od pape Eugena IV. poništenje braka s Vojačom, a proglašenje njega zakonitim sinom kralja Ostoje – molbu koju mu je papa vrlo rado uslišao.⁶³ Ovakav rasplet išao je u korist i Tomaša i Stjepana. Stjepan je povratio područja koja je izgubio u sukobu s kraljem i ugled koji mu je bio narušen, dok je Tomaš, osim povećanja svoga kraljevskoga ugleda, napokon uspio primiriti Bosansko Kraljevstvo i stabilizirati svoju vlast.

⁵⁹ Isto, str. 59-62; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 287.

⁶⁰ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 66; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 512; KLAIĆ, *Poviest Bosne...*, str. 288-289.

⁶¹ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 510; KLAIĆ, *Poviest Bosne...*, str. 284, 288.

⁶² PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 512-513; SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 67-69.

⁶³ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 511; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 291; KLAIĆ, *Poviest Bosne...*, str. 288-289.

Premda je za Sv. Stolicu pitanje političke stabilnosti Bosne zbog osmanskog napredovanja bilo od iznimne važnosti, ona je ipak isticala rješavanje vjerskog pitanja u Bosni kao svoj primaran cilj. Stoga je papa udovoljio navedenoj Tomaševoj molbi tek kad je obećao odreknuće od hereze i okretanje katoličanstvu i Rimu. Iako je proces približavanja Rimu započeo još kralj Tvrtko II., do konačnog, barem deklarativnog odreknuća u javnosti od hereze došlo je evo u vrijeme Tomaša.⁶⁴ Unatoč prihvaćanju katoličanstva na formalnoj, državnoj razini, Tomaš se nije pravovaljano krstio još dvanaest godina, do 1457., a razlog tome vjerojatno je bio strah od reakcije plemstva, koje je još uvijek u velikom broju, a među njima i vojvoda Stjepan, bilo krstjanske vjere.⁶⁵ Osim što je udovoljio Tomaševim zahtjevima, papa je 1446. godine u Bosnu poslao krunu – simbol dostojanstva koji je bio toliko potreban bosanskim kraljevima.⁶⁶

Sve je bilo spremno za veliku svečanost – u Splitu je papinsku krunu preuzeo hvarski biskup Toma Tomasini koji ju je trebao ceremonijalno staviti na Tomaševu glavu u Milama, mjestu gdje je krunjen prvi bosanski kralj Tvrtko I. te ga na taj način privesti pod okrilje Katoličke crkve, ali – sve je stalno na ovome. Kruna nikada nije došla u Bosnu.⁶⁷ Razlozi ovakvom naglom odustajanju od dogovorene ceremonije do danas nisu posve jasni te postoje različita mišljenja zašto nije došlo do njezine konačne realizacije.⁶⁸ Koji god razlozi bili po srijedi, Tomaš je zasigurno uvidio kako mu iznad glave visi Damoklov mač. Odustao je od papinske i zadovoljio se

⁶⁴ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 278-279, 291.

⁶⁵ Isto, str. 291.

⁶⁶ Prihvaćanjem papinske krune ona bosanska bi napokon postala ravnopravna sa svim kršćanskim krunama, a najvažnije ravnopravna ugarskoj, prema kojoj je uvijek bila u nižem, vazalnom položaju te bi na ovaj način Ugarska izgubila glavni argument – patronatsko pravo. Osim toga, Tomaševo prihvaćanje katoličanstva bio je političko-dinastički, a ne konfesionalni potez koji mu je omogućio dobivanje krune.

⁶⁷ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 69-70; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 292.

⁶⁸ Spahić tvrdi da krunjenje papinskom krunom nije odobrio stanak bosanskih velikaša, koji su većinski bili krstijani jer je ona „predstavljala simbol vjerske i političke reforme koju je trebalo provesti u Bosni“. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 70-71.

S druge pak strane, Lovrenović tvrdi kako je glavna prepreka stavljanju papinske krune na bosanskoga kralja bila Ugarska kojoj bi time iz ruke bio izbijen glavni politički argument – patronatsko pravo. Također, navodi kako je moguće, ali malo vjerojatan razlog koji navodi starija historiografija, da su prepreka krunjenju bili Osmanlije, kojima je Tomaš obećao plaćati danak. LOVRENOVIĆ, str. 293. Starija historiografija smatra kako su prepreka bili Osmanlije, ne koliko zbog navodnog danka obećanog Muratu II., već zbog pretežito pateranskog stanovništva koje bi iz straha pozvalo sultana u pomoć. KLAIĆ, *Poviest Bosne...*, str. 286-287.

krunidbom starom bosanskom krunom te je vrlo vjerojatno tim potezom sačuvao vlastitu glavu.⁶⁹

Sukob s despotom i vojvodom

Mir koji je postignut brakom između Tomaša i Katarine nije dugo potrajao. Do novog sukoba je došlo zbog bogatog rudarskog grada Srebrenice. Naime, iako je Srebrenicu prepustio srpskom despotu, bosanski kralj nije tek tako lako odustao od tog važnog regalnog izvora prihoda te je Srebrenicu 1446. godine, vjerojatno silom vratio u sastav Bosanskoga Kraljevstva.⁷⁰ Jednako tako despot nije htio bez otpora prepustiti Srebrenicu kralju. No, ipak je ovaj puta, barem nakratko, prevladao razum. Spor između srpskog despota i bosanskoga kralja riješen je nagodbom kojom su se prihodi Srebrenice trebali podijeliti među njima dvojicom.⁷¹ Kako takav dogovor zapravo nije zadovoljavao niti jednu stranu, obnova sukoba bila je samo pitanje vremena. Nakon što se vojvoda Stjepan izmirio s Tomašem, despot Đurađ ostao je bez glavnog saveznika. No, nije morao dugo čekati na razilaženje između zeta i punca, jer je već 1447. dobio vojvodino pismo u kojem mu je ovaj nudio savez.⁷² Već je sljedeće godine došlo je do otvorenog sukoba između despota i kralja u kojem je zahvaljujući Stjepanovoj pomoći Đurađ osvojio Srebrenicu, a vojvoda Stjepan je konačno raskinuo sve veze s kraljevskim dvorom.⁷³ Kako bi dokazao svoju neovisnost o bosanskome dvoru, Stjepan se proglasio hercegom te je počeo samostalno politički i vojno djelovati.⁷⁴ Pokušavajući proširiti teritorij na obali Jadrana, krenuo je u rat s Dubrovnikom iste godine u kojoj se Hunjadi odlučio osvetiti za poraz kod Varne te je suprotno papinim savjetima pokrenuo novu vojnu protiv Osmanlija. Zaokupljeni međusobnim razmiricama, Tomaš, Stjepan i Đurađ, nisu se odazvali Hunjadijevu pozivu te na svoju sreću nisu sudjelovali u još jednom katastrofalnom

⁶⁹ Ista će prepreka biti postavljena pred posljednjeg bosanskog kralja, Stjepana Tomaševića, koji će od pape zatražiti krunu koja je bila poslana njegovom ocu i tim potezom otvoriti Pandorinu kutiju, što će rezultirati njegovim smaknućem i u konačnici propašću bosanskoga kraljevstva.

⁷⁰ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 76.

⁷¹ Isto, str. 77.

⁷² Isto, str. 78 i 89.

⁷³ Isto, str. 86-87; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 516.

⁷⁴ Titulu hercega nosili su neki bosanski velikaši, ali za njih se zna od koga su je dobili, primjerice Hrvoje Vukčić Hrvatinić od Ladislava Napuljskog. Iako takav slučaj nije sa Stjepanom te se on sam proglasio hercegom, dobio je potvrdu titule od kralja Tomaša i aragonskog kralja Alfonsa. Isprva se nazivao „hercegom humskim i primorskim“, a zatim „hercegom od svetoga Save“. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 87-88; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 517.

porazu kršćanskih snaga, ovoga puta u trodnevnoj bitci na Kosovu, koja je trajala od 17. do 19. listopada 1448.⁷⁵

Narednih je nekoliko godina obilježeno ratom između hercega Stjepana i Dubrovnika, koji je trajao tri godine (1451. – 1454.),⁷⁶ kralja Tomaša i despota Đurđa ponovno oko Srebrenice⁷⁷ te sukobom oko nasljedstva dužnosti hrvatskoga bana nakon smrti bana Petra Talovca.⁷⁸ Zbog rata došlo je i do pojave kuge i gladi, što je dodatno osiromašilo i prorijedilo stanovništvo, ionako umorno od stalnih okršaja.⁷⁹ Kako je to već slučaj sa svađama među vlastelom unutar Bosne, u njih su bile uključene i susjedne velike sile, Osmansko Carstvo, Ugarska i Mletačka Republika. Najviše koristi iz miješanja u bosanske unutarnje razmirice imali su dakako Osmanlije, koji su po prvi puta uspostavili stalno uporište u samoj Bosni, gdje su 1451. uspostavili takozvano „Bosansko krajište“ ili „Vilajet Hodidid“ na području župe Vrhbosne, s kojeg su mogli izvoditi opsežnije akcije unutar bosanske države.⁸⁰

Pad Carigrada i Despotovine

Upravo u vrijeme rata hercega s Dubrovnikom dogodilo se nešto što će iz temelja promijeniti odnose između vladara Balkanskoga poluotoka i vladara grada na Bosporu. Nakon što je prvi puta odstupio s prijestolja u korist svoga dvanaestogodišnjega sina, sultan Murat II. se na zahtjev vojske i vlastitoga sina 1444. godine uoči križarske prijetnje vratio na prijestolje i odnio veliku pobjedu kod Varne.⁸¹ Iako je nakon toga ponovno abdicirao, on se zbog ustanka janjičara opet vratio na prijestolje, na kojem se zadržao do smrti, 1451. godine.⁸² Naslijedio ga je sin Mehmed II., kojega je dva puta smjenjivao s prijestolja i kojemu je, unatoč snažnoj oporbi, pošlo za rukom nešto što je smatrano nemogućim – krajem svibnja

⁷⁵ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 88-89; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 517.

⁷⁶ Više o tome: SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 100-112, 114-156; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 302-313; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 521-532.

⁷⁷ Srebrenica je naposljetku pripala despotu, a za mir između despota i kralja najviše je zaslužna dubrovačka diplomacija, čiji su trgovci imali najviše koristi od mira. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 110-112; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 518-519.

⁷⁸ Sukob je riješen u korist grofa Ulirha Celjskog koji je kao ban preuzeo Hrvatsku, izuzev Klisa u kojem se utvrdila Venecija. LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 299-301; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 520.

⁷⁹ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 160-161.

⁸⁰ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 112-113; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 319-320.

⁸¹ Josef MATUZ, *Osmansko Carstvo*, Zagreb: Školska knjiga, 1992., str. 20.

⁸² Isto, str. 41.

1453. osvojio je prijestolnicu Istočnog Rimskog Carstva, Konstantinopol – i tako postao Mehmed II. Osvajač.⁸³ Osvajačke ambicije mladog sultana nisu se utajile zauzimanjem Carigrada. Godine 1455. započeo je pripreme za osvajanje Srpske Despotovine. Uspio je osvojiti najbogatiji i najutvrđeniji srpski grad, Novo Brdo,⁸⁴ s čime se nije zadovoljio. Naime, sljedeće je godine pokušao osvojiti i „ključ Ugarske“, Beograd, ali ovoga puta kršćanska vojska predvođena herojem protuosmanskih ratova, Ivanom Hunjadijem i Ivanom Kapistranom, porazila je njegovu vojsku, koja je bila pogođena kugom.⁸⁵ Unatoč velikoj kršćanskoj pobjedi, u sljedećim mjesecima među živima više nije bilo niti najistaknutijih lidera protuosmanskih vojnih i diplomatskih akcija. Kuga je uzela i dvojicu najveća junaka, Hunjadija i Kapistrana, potom je umro despot Đurađ, a u krvavoj zavadi obitelji Celjskih i Hunjadija ubijeni su Ulrik Celjski (1456.) i sin Ivana Hunjadija, Ladislav (1457.).⁸⁶

Osmanskih napada nije bila pošteđena niti Bosna. Uvidjevši kako od Zapada nema pomoći, a Ugarska se nalazi u rasulu,⁸⁷ Tomaš je uputio molbu sultanu u kojoj traži mir te se obvezuje na plaćanje danka u iznosu od 9.000 dukata, na što je sultan pristao.⁸⁸ Nakon smrti despota Brankovića 1456. naslijedio ga je Lazar, koji se nije dugo zadržao na vlasti te je umro bez muškoga nasljednika 1458. godine.⁸⁹ To je bila prilika koju je Tomaš čekao. Požurio je i zauzeo sporna područja, od kojih je najvažnija bila Srebrenica, ali nije stao samo na njoj. Iako je već bio u pregovorima sa Sforzama oko ženidbe svoga sina Stjepana za Druzijanju, kćer milanskog vojvode Franje (Francesco), odlučio je razvrgnuti te zaruke i umjesto talijanske sina oženiti za onu srpsku princezu. Princeza Mara (Jelena) bila je kći despota Lazara i nasljednica srpske despotovine. Bračnim ugovorom par je trebao dobiti Despotovinu, a nakon smrti Tomaša i Kraljevinu Bosnu, čime bi se riješili ne samo nesporazumi oko Srebrenice, nego i proširio teritorij prema Osmanlijama, a time se ujedinio i vojni

⁸³ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 320; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 533.

⁸⁴ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 166; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 325.

⁸⁵ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, 176. PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 536-537.

⁸⁶ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 326; SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 176-180; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 537; detaljnije o ubojstvu Ulrika u Beogradu u: Robert KURELIĆ, „Posljednji svjedok ubojstva: Frankopani i Celjski u petnaestom stoljeću“, *Povijesni prilozi*, 50 (2016.), str. 205-229.

⁸⁷ Nakon što je u Beogradu po zapovijedi Ladislava Hunjadija ubijen Ulrik Celjski, a po nalogu kralja Ladislava Posthumnog Hunjadi, došlo je do građanskoga rata u Ugarskoj. Osim nereda unutar Ugarske, kralj Ladislav bio je u sukobu i s carem Fridrikom III. oko posjeda Ulrika koji iza sebe nije ostavio muškoga nasljednika. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 180.

⁸⁸ Isto, str. 190; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 328.

⁸⁹ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...* str. 191; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 328.

potencijal tih dviju država glede obrane od Osmanlija te se tako i povećao ugled i moć bosanskoga kralja među kršćanskim vladarima.⁹⁰ Sultan nije mirno sjedio i čekao podjelu Despotovine. Odmah je uputio rumelijskog beglerbega Mahmuda Anđelovića u Srbiju, koji je brzom vojnom akcijom osvojio gotovo cijelu Despotovinu, uključujući utvrdu Golubinac. U Beogradu su i dalje ostali utvrđeni Ugri, a Smederevo je dogovorom kraljeva Tomaša i Matijaša Korvina⁹¹ prepušteno Tomaševu sinu Stjepanu te je tako dovršeno komadanje Despotovine Srbije.⁹²

Pad Smedereva i posljednje godine Tomaša

Vladarski početak Tomaševa sina Stjepana bio je jednako tragičan kao i njegov kraj. Stjepan je naime krajem 1458. godine postao očevom i potporom Matijaša Korvina srpskim despotom⁹³ što je izazvalo veliko negodovanje sultana Mehmeda, budući da je smatrao Despotovinu svojom vazalnom zemljom. Stoga je iz Sofije na proljeće s vojskom krenuo prema Smederevu. Unatoč obećanoj zaštiti, ugarska pomoć nije bila poslana,⁹⁴ te je Stjepan u nemogućnosti obrane Smedereva, predao 20. lipnja 1459. grad bez borbe sultanu u ruke, uz uvjet da se Stjepanu, članovima njegove obitelji i svima koji to budu htjeli omogućiti nesmetan odlazak iz grada.⁹⁵ Predaja Smedereva na Zapadu je označena kao izdaja. Papa je predaju utvrde usporedio s padom Carigrada, dok je kralj Matijaš optužio Tomaša za veleizdaju i surađivanje s nevjernicima.⁹⁶ Svi pokušaji opravdavanja pred papom nisu urodili plodom. Stoga je Tomaš odlučio poduzeti drastičan korak. Kako bi dokazao svoju iskrenu privrženost katoličkoj vjeri odlučio se na ultimatum bosanskim

⁹⁰ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...* str. 191-192; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 329; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 544.

⁹¹ Krajem 1458. Tomaš dolazi na ugarski sabor u Segedin gdje će s kraljem Matijašem dogovoriti da obranu Smedereva preuzme Tomašev sin Stjepan, a da Tomaš prihvati ugarskoga kralja za seniora i prekine veze s Osmanlija, dok se zauzvrat Matijaš obvezao braniti Bosnu. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...* str. 194-195; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 329-330; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 545-546.

⁹² SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...* str. 193; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 328; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 545.

⁹³ Despotovina je svedena samo na Smederevo.

⁹⁴ Početkom ožujka 1459. Fridrik III. okrunio se za ugarskoga kralja što je dovelo do sukoba s Korvinom. LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 331-332.

⁹⁵ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 196-198; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 334; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 548.

⁹⁶ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 335.

krtjanima – neka se pokrste ili u suprotnom neka napuste Bosnu.⁹⁷ Ovim potezom Tomaš se nadao da će sa sebe i svoga sina skinuti ljagu izdajice zbog predaje Smedereva, a osim toga se nadao da će konačno i dobiti papinsku krunu. Na vijest o mogućem slanju krune i osnivanju biskupija u Bosni, ugarski je kralj prosvjedovao kod pape, što je urodilo plodom – slanje je krune ponovno obustavljeno jer se u Rimu nije htjelo ugroziti pregovore o stvaranju antiosmanske koalicije kojoj bi na čelu bio kralj Matijaš Korvin.⁹⁸ Posljednje godine vladavine Tomaš je proveo uzmičući sve više pred nasrtajima Osmanlija, bez realne mogućnosti otpora. Umro je početkom srpnja 1461.,⁹⁹ a naslijedio ga je sin Stjepan, zasigurno najtragičniji lik kasnosrednjovjekovne bosanske povijesti i posljednji bosanski kralj.

Unatoč svim potezima kojima je cilj bilo smirivanje unutarnje situacije i jačanje položaja kralja te vanjskopolitičkim pokušajima podizanja ugleda bosanskoga na razinu ostalih kršćanskih kraljeva dobivanjem papinske krune i napuštanjem krivovjerja, Tomaš nije uspio. Upravo suprotno, svojim je potezima samo kupovao vrijeme i produljivao agoniju Kraljevstva te je oko Bosne zapetljao Gordijski čvor političko-vjersko-dinastičkih odnosa koji će razriješiti Mehmed II. odsijecanjem glave Tomaševu sinu, posljednjem kralju Stjepanu Tomaševiću.

⁹⁷ Brojka pokrštenih varira između 2000 i 12000, dok je četrdesetak njih odabralo progonstvo. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 202-203; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 334.

⁹⁸ Isto, str.336.

⁹⁹ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 215-216; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 338; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 553-554.

SULTAN MURAT II.

Prva vladavina

Poraz Bajazida u srazu s osvajačkom Timurlenkovom vojskom kod Ankare 1402., koji je gotovo rezultirao uništenjem osmanske države i doveo do razdoblja međuvlašća i unutarnjih sukoba, omogućio je Europi, odnosno jugoistočnom djelu kontinenta, barem kratak period predaha od osmanskih pustošenja i produljio život Bizanta za pola stoljeća. No, ponovnim uspostavljanjem vlasti Mehmeda I. i učvršćivanjem autoriteta sultana u vrijeme njegovoga sina i nasljednika Murata II., problemi za vladare i države Balkanskoga poluotoka tek će početi. Do 1440. godine Murat je osvojio strateški važan grad Solun porazivši Mlečane, a nakon smrti ugarsko-hrvatskoga kralja i svetorimskoga cara Sigismunda 1437., počeo je provoditi i agresivniju politiku prema Ugarskoj, što je 1439. rezultiralo time da je Despotovina Srbija postala *de facto* osmanskom pokrajinom.¹⁰⁰

Unatoč učvršćivanju vlasti u Anatoliji i na Balkanu, osmanska je vojska u Transilvaniji dva puta pretrpjela poraz u srazu s ugarskim snagama pod vodstvom Ivana Hunjadija. Osim tih neuspjelih pohoda na otvorenom polju u Transilvaniji, Osmanlije su loše prošli i tijekom prve velike opsade Beograda – „ključa Ugarske“ – 1440. godine, opet u srazu s Hunjadijem! Ti su neuspjesi sultanu Muratu II. bili jasnim upozorenjima da će rat za Panonsku nizinu biti dugotrajan i krvav – i zaista, Ugarsku su Osmanlije zadobile tek čitavo stoljeće kasnije.¹⁰¹

Sultan je morao zbog poraza svojih beglerbega u bitkama s Hunjadijem, koji je postao ne samo simbolom otpora, već i vojskovođom križarske vojne, tijekom zime 1443. nemoćno slušati vijesti o tome kako je Hunjadi ušao u Niš i potom u Sofiju. Sultana su Murata neuspjesi doveli u poziciju defenzive i gubitka ugleda što je moglo izazvati lančanu reakciju među nezadovoljnim kršćanima na Balkanu. I zaista, protiv

¹⁰⁰ Više o povijesti osmanske države od bitke kod Ankare 1402. do bitke kod Varne 1444. u: Halil INALCIK, *Osmansko Carstvo. Klasično doba 1300.-1600.*, Zagreb: Srednja Europa, 2002., str. 19-25; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 34-40; Colin IMBER, *The Ottoman Empire. The Structure of Power*, New York: Palgrave Macmillan, 2002., str. 16-26; Daniel GOFFMAN, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004., str. 49-50; Stanford SHAW, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume I: Empire of Gazis The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976., str. 41-51.

¹⁰¹ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 25; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 40.

njega se digao albanski princ odgojen na osmanskome dvoru Juraj Kastriot, legendarni Skenderbeg.¹⁰² Odmah su po sultana nepovoljnu situaciju na Balkanu iskoristili Karamanidi u Anatoliji i prešli u napad, doduše neuspješan, ali se Murat II., pritisnut s dvije strane odlučio na sporazum.¹⁰³ Karamanidima je prepustio područje Hamidilija,¹⁰⁴ dok je s Ugarskom potpisao primirje u Segedinu.¹⁰⁵ Premda je to primirje bilo poprilično nepovoljno po Osmanlije, sultan je bio zadovoljan postignutim, jer je njime osigurao zapadne granice Carstva, dok su istočne bile sigurne zahvaljujući sporazumu s Karamanidima. Osiguravši mir na granicama Carstva i unutar njih, sultan Murat II. odlučio se na abdikaciju u korist sina Mehmeda, u nadi da će tim potezom izbjeći sukobe unutar obitelji oko nasljeđivanja prijestolja. Taj je, inače miroljubivi sultan, u što je i danas teško povjerovati, tako prepustio dvanaestogodišnjem dječaku vlast u državi koja se zasnivala na principu stalnog rata.¹⁰⁶

Mehmed II.

Nema potrebe detaljnije govoriti o tome koliko je dvanaestogodišnje dijete sposobno voditi ratničku državu, koliko god ono bilo pripremano za preuzimanje takvog položaja i okruženo savjetnicima. Stoga je Muratova odluka o abdiciranju, ma koliko se ona činila razumnom, u društvu, odnosno državi koja je stabilna onoliko koliko je jaka osoba vladara, bila osuđena na neuspjeh. Iako je abdikacija bila „dodatna potvrda“ Ugarskoj kako je Murat uistinu želio prekinuti neprijateljstva, novonastalu situaciju pokušali su u Ugarskoj iskoristiti protivnici mira s Osmanlijama, predvođeni papinskim legatom i Bizantincima. Savjetnici i papinski legat, uvjerali su kralja Vladislava I. Jagelovića da je sporazum s Osmanlijama nevaljan i da treba iskoristiti križare koji su se s Hunjadijem vratili s uspješnog pohoda i u Ugarskoj

¹⁰² Naime, potaknut i ohrabren velikom Hunjadijevom križarskom vojskom, Skenderbeg je digao pobunu protiv Osmanlija te se visoko u planinama Albanije uspješno odupirao svakom osmanskome napadu sljedećih četvrt stoljeća.

¹⁰³ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 25; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 40; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 25-26; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 51.

¹⁰⁴ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 25.

¹⁰⁵ Kao što je već spomenuto, tim sporazumom ponovno je uspostavljena Srpska despotovina, dogovoreno je primirje na deset godina, Ugarska se obvezala da neće prelaziti Dunav, a Osmanlije da neće pustošiti Ugarsku. INALCIK, „Pitanje Segedinskog...“, str. 283-284.

¹⁰⁶ Dar-al-Islam – kuća Islama, odnosno mira – gdje žive muslimani po zakonu Islama i Dar-al-Harab – kuća rata – gdje žive nevjernici izvan zakona Islama te su muslimani u stalnom ratu s njima. YURDUSEV, *Ottoman Attitude...*, str. 5-7.

prezimirali. Kralj je popustio pritiscima i osobno je poveo križarsku vojsku te je u studenome 1444. godine, prateći Dunav, stigao do crnomorske luke Varne.¹⁰⁷ Mehmed je svome ocu poslao pismo u kojem mu kaže: „Ako si sultan ti, dođi i vodi svoje vojske. Ako sam sultan ja, nalažem ti da dođeš i vodiš moje vojske.“¹⁰⁸

Druga vladavina

Shvativši kritičnost situacije, veliki vezir Çandarlı Halil pozvao je sultana Murata da ponovno preuzme vlast. Sultan je uz pomoć đenoveških brodova prebacio vojsku iz Anadolije te je napornim maršem stigao do Varne, zašavši za leđa križarske vojske. Bitka čiji je ishod zapečatio sudbinu Balkana i Bizanta, sukob križa i polumjeseca, zbilila se 10. studenog 1444.¹⁰⁹ Unatoč uspjehu ugarske konjice u razbijanju osmanskih redova, janjičari su usred bitke ubili kralja Vladislava,¹¹⁰ što je označilo i njen kraj te poraz još jedne križarske vojske. Rezultat bitke nije mogao biti bolji za osmansku stranu. Gotovo je čitava križarska vojska uništena, Hunjadi je jedva uspio pobjeći dok je poljsko-ugarski kralj Vladislav ležao mrtav na bojnomoj polju.¹¹¹ Put prema „Zlatnoj jabuci“, prijestolnici istočnog kršćanstva, Konstantinovu gradu bio je otvoren. No, ratobornim se spahijama predvođenim beglerbegom Rumelije, suprotstavio veliki vezir Çandarlı Halil pa do napada na carski grad nije došlo.¹¹² Sultan se Murat ponovno odlučio na abdikaciju u korist sina Mehmeda, ali niti nakon te odluke nije ostao dugo „umirovljen“. Godine 1446. došlo je do pobune janjičara, na koju ih je, prema nekim izvorima, naveo veliki vezir Çandarlı Halil koji iskoristio nastalu situaciju i ponovno uklonio mladog sultana i njegove savjetnike.¹¹³ Murat se vratio i preuzeo vlast te je ubrzo uveo red u državi, a potom je pokorio i one

¹⁰⁷ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 25-26; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 40.

¹⁰⁸ Hrvoje GRAČANIN, *Slavne povijesne ličnosti od starog do novog vijeka*, Zagreb: Meredijani, 2015., str. 71-72.

¹⁰⁹ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 26; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 26; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 53.

¹¹⁰ IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 26; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 53.

¹¹¹ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 26; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 40; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 26; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 52-53; GOFFMAN, *The Ottoman Empire...*, str. 50-51.

¹¹² INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 26.

¹¹³ Podatak o tome da je janjičare na pobunu potaknuo vezir donosi Inalcik. INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 26; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 40-41; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 26-27; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 53; GOFFMAN, *The Ottoman Empire...*, str. 51.

vazale koji su se pobunili nakon njegovog prvog odlaska.¹¹⁴ Murat je, također, ponovno porazio veliku kršćansku vojsku predvođenu Ivanom Hunjadijem na Kosovu polju 1448.¹¹⁵ i tako konačno zapečatio sudbinu Balkanskoga poluotoka, potvrdivši kako on pripada osmanskoj, a ne ugarskoj utjecajnoj sferi. Jedini „odbjegli“ vladar kojega Murat nije uspio podčiniti i koji mu se tvrdoglavo i uspješno odupirao bio je Skenderbeg. Sultan Murat II. umro je 1451.,¹¹⁶ a svome sinu ostavio je gospodarski i vojno najjaču regionalnu, koja će pod Mehmedovim vodstvom prerasti u svjetsku silu.

¹¹⁴ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 26; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 41; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 27; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 53.

¹¹⁵ Hunjadi je nakon poraza kod Varne i smrti kralja Vladislava imenovan regentom te je odmah započeo s pripremama i prikupljanjem vojske za novi križarski pohod. Vojska je krenula preko Srbije i spuštala se prema jugu, gdje su se križarima pridružili Skenderbegovi i vojnici iz Vlaške. Sultan Murad nalazio se u Albaniji te je odmah prekinuo sve vojne akcije i zaputio se prema križarima. Dvije vojske susrele su se na Kosovu polju, gdje je prije pola stoljeća njegov imenjak, sultan Murad I., izgubio život protiv koalicije balkanskih vladara, predvođenom srpskim despotom Lazarom koji je također poginuo te je bitka završila bez pravog pobjednika. INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 26; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 41; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 27; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 53-54; Aeneas Silvius PICCOLOMINI, *Europe (c. 1400-1458)*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 2013., str. 90-93.

¹¹⁶ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 26; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 41.

KRALJ STJEPAN TOMAŠEVIĆ

Apel za pomoć

Pismo koje Tomašević šalje papi, posljednji je apel očajnika i osuđenika na smrt koji moli za pomoć. U suprotnom će, kako Tomašević zlosutno predviđa, propasti na štetu čitavoga kršćanstva. Stoga pismo donosimo u Perojevićevu prijevodu:

„Obaviješten sam da turski car Muhamed misli do idućeg ljeta udariti s vojskom na mene i da je sve potrebno pripremio. Tolikoj sili ja sam ne mogu odoljeti. Molio sam Ugre i Mlečane i Jurja Arbanasa (Kastriotu), da mi u ovoj nevolji priteku u pomoć, što molim i tebe. Ja ne tražim zlatnih brda, ali bi rado da moji neprijatelji i moji podanici znadu, da mi neće uzmanjkati tvoja pomoć. Ako Bosanci vide, da neće u ovom ratu biti sami, nego da će im i drugi pomoći, hrabrije će vojevati, a neće se ni Turci usuditi da prodru u moje zemlje, gdje su ulazi veoma teški, a tvrđave na mnogim mjestima nedobitne i ne dopuštaju da se tako lako uđe u moje kraljevstvo. Tvoj predšasnik Eugen, ponudio je mom ocu krunu i htio je osnovati u Bosni biskupske crkve.

Otac je to onda odbio, da ne izazove protiv sebe mržnju Turaka, jer je još bio nov kršćanin i još nije bio izagnao heretike i maniheje iz svoga kraljevstva. Ja sam pak kao dijete kršten i učio sam latinsku knjigu i tvrdo opslužujem katoličku vjeru, pa se ne plašim, čega se otac bojao. S toga nadasve želim da od tebe primim krunu i svete biskupe, što će biti očit znak da me nećeš u nevolji ostaviti. S tvojom pomoći donijet ću podanicima veće pouzdanje, neprijateljima veći strah. Za života moga oca bio si naredio, da mu se pošalje oružje, sakupljeno za križarsku vojnu, a spremljeno u Dalmaciji u mletačkoj ruci, ali to nije bilo po volji mletačkom vijeću; zapovijedi da se sada meni pošalje. Sada ćeš valjda naći više odziva, jer i Mlečani drukčije misle, te, kako se govori, nakaniše navijestiti rat Turčinu. Još molim da također pošalješ u Ugarsku poslanike, koji će kralju preporučiti moju stvar i napatiti ga, da svoju vojsku združi s bosanskom. Tim se načinom može Bosna lako spasiti: inače će sasvim propasti. Turci su u mojem kraljevstvu podigli nekoliko tvrđava i laskaju seljacima, prikazujući se tobože ljubazni prema njima i obećavaju, da će svaki od njih biti

slobodan, koji k njima otpadne. Ovi su seljaci veoma priprosti i ne shvaćaju lukavost i turske prevare, te misle, da će ona sloboda, koju im obećavaju, uvijek trajati. Zato će se puk, tim varanjem zaveden, lako odmetnuti od mene. Ni vlastela se neće dugo održati u svojim gradovima, ostavljeni od seljaka. Kada bi se Muhamed (Mehmed) zadovoljio s mojim kraljevstvom, a ne bi htio dalje tražiti, onda bi me mogli prepustiti sudbini, te ne bi trebalo uzbuniti ostalo kršćanstvo radi moje obrane. Ali nezasićeno vlastoljublje nema granica; poslije mene napast će Ugarsku i Dalmaciju, koja je pod Mlečanima, pa će preko Kranjske i Istre potražiti Italiju, kojom želi zavladati. I o Rimu često misli, i srce ga onamo vuče. Ako po nesreći nemarom kršćana on osvoji moje kraljevstvo, naći će u njemu najprikladniju zemlju i najzgodnija mjesta, da ispuni svoju namjeru. Ja prvi očekujem buru, a za mnom će Ugri i Mlečani i ostali narodi okusiti svoju sudbinu, a neće ni Italija ostati na miru, kako je neprijatelj odlučio. Ovo ti dakle, što je sigurno i očito, dojavljujem, da kasnije ne rečeš, da nisi bio obaviješten i da mene s nemarnosti ne objediš.

Moj je otac tvome predšasniku Nikoli i Mlecima proricao udes, koji će zadesiti Carigrad, i nije mu se vjerovalo. Kršćanstvo je za to na svoju veliku štetu izgubilo carski grad, stolicu patrijaršije i stup Grčke. Sada ja za sebe proričem. Ako mi vjerujete i pomognete, spasit ću se, inače ću propasti i moja će propast povući za sobom mnoge druge.“¹¹⁷

Bosanski tragičar Stjepan Tomašević

Stjepan Tomašević, posljednji vladar iz dinastije Kotromanića, kojemu je papinski legat krajem listopada ili početkom studenoga 1461.¹¹⁸ u Jajcu na glavu položio „Jabuku razdora“, bio je posljednji kralj Bosne, a ujedno i prvi krunjen

¹¹⁷ PII II., *Commentarii rerum memorabilium, quae temporibus suis*, II, str. 547-548. Citat prema prijevodu: PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, u: *Povijest Bosne i Hercegovine. Od najstarijih vremena do godine 1463.*, Krunoslav Draganović i dr., Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1991., str. 556-557; Mavro ORBINI, *Il regno de gli Slavi, hoggi correttamente detti schiavoni*, str. 372-374. Citat prema prijevodu: Zdravko ŠUNDRICA, *Mavro Orbini. Kraljevstvo Slovena*, Beograd: Srpska književna zadruga, 1968., str. 188-189.

¹¹⁸ Datum krunidbe koji ima najviše smisla jest 17. rujna 1461., odnosno dan sv. Grgura Čudotvorca, kojega je na Tomaševićevu molbu papa Pio II. proglasio svecem zaštitnikom Bosne, premda u izvorima nema izričite potvrde za ovaj datum. LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 345; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 558; KLAIĆ, *Povijest Bosne*, str. 326.

papinskom krunom.¹¹⁹ Tomašević je, također, jedan od rijetkih bosanskih vladara o kojemu ima podataka i prije samog preuzimanja prijestolja.¹²⁰ Ujedno je i kralj koji je krunu naslijedio bez uobičajene bosanske drame prilikom preuzimanja prijestolja – protukraljeva i uplitanja stranih, prvenstveno osmanskih, „posrednika“ – budući da je već za života svoga oca, kralja Stjepana Tomaša, bio određen za njegova nasljednika. Naime, osim papinog legata i dubrovačkog poslanstva,¹²¹ krunidbenoj svečanosti prisustvovalo je i bosansko plemstvo, uključujući sina hercega Stjepana, Vlatka.¹²² Osim toga, Tomašević se izmirio s vječnim suparnikom svoga oca, hercegom Stjepanom te je njegovu kćer, a svoju maćehu, kraljicu Katarinu prihvatio za majku.¹²³ Tako je Stjepan Tomašević na početku svoga kraljevanja okupio iza sebe čitavo plemstvo, (drugog) najmoćnijeg vlastelina u zemlji – ujedno i „vladara“ gotovo polovice kraljevstva – te je na glavu stavio papinsku krunu. No, sve je ovo bila priprema za posljednji čin tragedije pod imenom Kraljevina Bosna.

Lažna nada

Najviše nade Tomašević je polagao u pomoć papinstva. Njegovom je ocu papa Eugen IV. poslao krunu, ali je Tomaš odustao od krunjenja tom krunom jer bi time navukao bijes i Porte i Budima te je taj čin ostavio svome nasljedniku i tako produljio agoniju kraljevstva za nekoliko godina. No, vrijeme i okolnosti nisu više bile iste, baš kao ni akteri predstave. Tomaša je zamijenio Tomašević, u Budimu je stolovao jedan od najsposobnijih kraljeva kasnougarskoga srednjovjekovlja, Matijaš Korvin, dok je papu Eugena IV. zamijenio Pio II., papa koji je svoj pontifikat posvetio stvaranju protuosmanske koalicije i radio je sve kako bi to postigao. Tako su, preuzimanjem bosanske krune Stjepan Tomašević i papinske tijare Pio II., pronašli jedan u drugome ono što im je trebalo za ispunjenje cilja.

¹¹⁹ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 558-559; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 345; Marko ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*, Sarajevo: HKD Napredak, 1996., str. 344; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 325.

¹²⁰ SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 217-218.

¹²¹ Dubrovački su poslanici od kralja dobili potvrdu starih prava trgovine te se Tomašević obvezao vratiti dug svoga oca i ostatak duga kralja Tvrtka Republici. PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 559-560; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 347.

¹²² Tomašević šalje pismo u Veneciju u kojem obavještava mletačke vlasti da je „bio krunjen slobodnim pristankom svojih knezova i gospode kraljevstva uz preveliko odobravanje i veselje“. PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 558; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 346-347; Sima ĆIRKOVIĆ, *Istoija srednjovekovne bosanske države*, Beograd: SKZ, 1964., str. 324.

¹²³ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 555; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 324.

Tomašević u pismu papu moli za krunu koja je bila obećana njegovom ocu iako je bio svjestan činjenice kako dopuštenje za papinsku krunu ne treba tražiti u Rimu, već u Budimu.¹²⁴ Toga je bio svjestan i papa, što se nedvojbeno vidi iz njegova pisma kako slijedi:

„Imamo povjerenje u poslanstvo Stjepanovo. Isto se s mnogih mjesta javlja, da Muhamed, koji je zauzeo Istočno carstvo, traži i Zapadno a najzgodnija vrata za njegovu želju jest Bosna; i vjerojatno će nju kušati razbiti. Neće to uspjeti ako se kralj odvažno odupre: teški (teško pristupačni) su gorski klanci i prilaze mogu braniti malobrojni.

Pridružit će oružanu silu Ugri i Mlečani. U tu svrhu uputit ćemo poslanstvo i jednom i drugom narodu, da bi zajedničku stvar zajedničkim silama pomagali. Mi ćemo pomoći koliko je do nas: naredit ćemo posadi u Dalmaciji da bude na raspolaganju, zapovjedit ćemo da se u Bosni podignu katedrale i u podignute poslat ćemo biskupe.

Krunu ne možemo poslati bez pristanka ugarskog kralja, čiji vazal je bosanski kralj, pa okrunjenje vladara spada na njega. Raspitat ćemo se što on o tome misli: ako se ne protivi, krunu koja je pripravna poslat ćemo po poslaniku. Ako on nije voljan, nećemo mu učiniti nepravdu, niti ćemo izazivati onoga od koga pomoć treba očekivati. Ako Stjepan znade Matijaša, ugarskog kralja, na svaki način za sebe pridobiti, s njim povezan i odobrovoljen teško će od Turaka biti pregažen“.¹²⁵

Iako se u pismu izričito navodi da krunu neće poslati bez pristanka ugarskoga kralja, ona je ipak stigla u Bosnu bez pristanka dvora u Budimu. Kao dokaz te teze, Lovrenović tvrdi kako je vremenski period od smrti Tomaša, odnosno odlaska poslanstva u Rim i samog krunjenja kada papinski legat stavlja Tomaševiću krunu na glavu, prekratak za dopisivanje između dvojice državnika uzevši u obzir tadašnje uvijete komunikacija, te stoga tvrdi kako je dogovor oko slanja krune postignut u Rimu.¹²⁶

¹²⁴ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 344

¹²⁵ PII II., *Comentarii rerum...*, II, str. 548-549. Citat prema prijevodu: LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 345; ORBINI, *Il regno...*, str. 374. Citat prema prijevodu: ŠUNDRICA, *Mavro Orbini...*, str. 189.

¹²⁶ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 345-346.

Jedan od mogućih razloga zbog kojeg se papa Pio odlučio na ovakav korak jest političko stanje u Ugarskoj. Naime, iako je proglašen za ugarskoga kralja 1458., Matijaš Korvin još uvijek nije bio krunjen kao ugarski kralj. Razlog tome je car Fridrik III., koji je iskoristio situaciju u Ugarskoj nakon smrti kralja Ladislava V. i otuđio krunu sv. Stjepana. Unatoč svim pokušajima pregovora oko povratka Svete krune, Fridrik nije popuštao. Papa Pio kojemu je životna misija bila pokretanje križarske vojne protiv Osmanlija, također je pokušao diplomatskim putem utjecati na Fridrika. Korvin je uspio diplomatskim putem tek 1462. konačno postići dogovor s Fridrikom i vratiti Svetu krunu, što ga je uz dodatne ustupke koštalo 80.000 zlatnih ugarskih florena.¹²⁷

Iako nevoljko i isprva uz otvoreno negodovanje i prijetnju oružjem¹²⁸ povratka nije bilo, pa je Matijaš pristao na pomirenje s Tomaševićem. Kako bi se vratio u njegovu milost, Tomašević je poslušao papin savjet te je uputio poslanike u Budim kako bi se izmirio s Matijašem i tražio ga za pomoć. Jednako tako, papa je uložio dodatne napore kako bi dobio pristanak ugarskoga kralja i pridobio ga za svoj cilj. Preko Mlečana, varadinskog biskupa Ivana Viteza i legata kardinala Carvajala papa je uspio ishoditi dogovor i pomirenje između Tomaševića i Korvina.¹²⁹ Pomirba s Matijašem i njegovo priznanje krunidbe za Tomaša nije bilo jeftino. Prema ugovoru koji je u svibnju 1462. sklopilo bosansko poslanstvo u Budimu, Tomašević je Matijašu ustupio neke utvrde na granici s Osmanlijama u koje je smještena ugarska posada te mu je isplatio određenu svotu novca, a novac je Matijašu bio potreban kako bi otkupio krunu sv. Stjepana od cara Fridrika III.¹³⁰

Unatoč izgladenom sporu s Budimom, iz poteza, odnosno pisama koja su slali Tomašević i herceg Stjepan, očito je bilo da konačan spas i pomoć nisu vidjeli u Ugarskoj, već u Veneciji. Obojica su vladara podnijeli i zahtjev Republici da u slučaju

¹²⁷ O sukobu Korvina i Fridrika III. više u: Pal ENGEL, *The Realm of St. Stephen. A History of medieval Hungary, 895-1526.*, London-New York: I. B. Tauris Publishers, 2001., str. 298-322.

¹²⁸ Matijaš u pismu papi 1462. otvoreno piše o neodobravanju papina poteza i traži ga da poništi krunidbu te da će se ukoliko je potrebno „poslužiti ratom kao sucem“. LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 348-349.

¹²⁹ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 562-563; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 349-350; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 328.

¹³⁰ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 263; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 349; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 328-329. Ne navodi se o kojem je iznosu riječ, no nije nemoguće da je čitav iznos za krunu (80 000) isplatio Tomašević, uz vjerojatnu pomoć hercega Stjepana. LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 452; ĆIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne...*, str. 325; Franz BABINGER, *Mehmed Osvajač i njegovo doba*, Beograd: Algoritam, 2010., str. 197.

opasnosti i krajnje potrebe koriste i pređu na njen teritorij – molbu koju je Venecija odobrila s nadom da do toga ipak neće doći.¹³¹

Posljednji vapaj

Ironično, bosanski je kralj izgubio glavu na koju je papinski legat stavio krunu te je potpisao smrtnu presudu sebi i svome kraljevstvu u trenutku kada se uzdao u svoje zaštitnike i njihov savjet, prvenstveno onaj papinskog legata, Nikole Modruškog. Naime, uz garanciju legata da ga štite papa i ugarski kralj, Tomašević je razorio neku osmansku utvrdu te je sultanu, vjerojatno na Korvinov zahtjev, otkazao harač.¹³² Prema pisanju grčkog ljetopisca¹³³ Tomašević je odveo sultanovog poslanika u riznicu i rekao mu: „Eto, harač je skupljen i pripravljen; no nije mi ni na kraj pameti, da toliko blago pošaljem caru, a da ga se sam lišim. Jer ako car na mene s vojskom udari, lakše ću mu se oduprijeti, kad budem imao novaca, a ako bi me nevolja snašla, pa bih morao pobjeći u drugu zemlju, s tim ću blagom živjeti mnogo udobnije“. Na što je poslanik odgovorio: „Lijepo bi doduše bilo i časno, da toliko blago ostane u tvojim rukama, kad tim ne bi ti prekršio svetinju ugovora. Ne znam, da li ćeš od toga blaga imati sreće, a bojim se, da će biti obratno“.¹³⁴

Tomašević je bez sumnje znao koja je posljedica takva odgovora sultanu. Osim priprema za obranu, poslao je zajedno s hercegom poslanstvo Dubrovčanima, Mlečanima i Skenderbegu. No, osim nešto oružja i baruta te riječi utjehe koje su malo značile, od dviju Republika Tomašević nije dobio ništa. Jedino je Skenderbeg obećao poslati vojnu pomoć.¹³⁵ Unatoč dogovoru s Matijašem, prema kojemu će ugarska

¹³¹ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 560; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 347; ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija...*, str. 350.

¹³² PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 564; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 350; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 331. U izvješću Nikole Modruškoga stoji kako mu je kralj rekao: „Legate, ti si me uvalio u ovo zlo. Jer ti si mi svojim savjetima tako dugo uši punio dok se nisam odvažio da razorim utvrde najmoćnijeg cara, kojemu se može jedva cijeli svijet oduprijeti. Ukloni pogibao koju si izazvao.“ Citat iz: ANČIĆ, *Na rubu Zapada...*, str. 125-127.

¹³³ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 564; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 331.

¹³⁴ Citat iz: PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 564; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 331; BABINGER; *Mehmed Osvajač...*, str. 197.

¹³⁵ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 566-567; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 353-354. Kako bi odvratio Korvina od slanja pomoći Bosni, Mehmed je dio vojske pod zapovjedništvom Ali bega poslao na granicu s Ugarskom kako bi Korvin stekao dojam da će sultan udariti na Beograd. No, Korvin je ovo mogao iskoristiti kao izliku za ne slanje pomoći Tomaševiću. PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 570; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 359; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 334.

vojska priteći u pomoć bosanskoj u slučaju osmanskoga napada, ugarska je riječ vrijedila tek jedva nešto više od osmanske.

Stanje u obitelji hercega Stjepana također nije išlo u prilog državnog jedinstva kojemu su se nadali ne samo kralj, već i papa i Mlečani. Najstariji hercegov sin, Vladislav, odmetnuo se od oca te je od sultana tražio vojnu pomoć, obećavši mu 100.000 dukata koje će pozajmiti, pola od Venecije, a pola od Dubrovnika.¹³⁶ No, ni novac, niti osmanska vojska nije stigla do Vladislava. Herceg Stjepan je preko poslanstva isposlovaio kod Mlečana da novac ne posude njegovu sinu, a Osmanlije su vojsku uputili prema Dunavu, na ugarsku granicu zbog sve veće koncentracije ugarske vojske.¹³⁷

Bosna šaptom pade

Figure su postavljene, igra čiji je ishod unaprijed bio poznat, započela je. Shvativši da od obećane pomoći nema ništa, da je ostao sam i napušten, jedino što je Tomaševiću preostalo jest moliti sultana za oprost i milost. Poslanstvo koje je poslao u Drinopolje, gdje je sultan okupljao vojsku, zatražilo je od sultana primirje na petnaest godina.¹³⁸ Prema priči janjičara Konstantina Mihailovića zbilo se sljedeće:

„I tako sam se desio ja u jednoj zasvođenoj odaji u kojoj je bilo dvorsko blago, i to zato što je mome mlađem bratu bila poverena ta odaja da odatle nikuda ne odlazi. I tako pošto mu je teško bilo (samome), poslao je po mene da k njemu dođem, a ja sam bez odugovlačenja pošao k njemu. A odmah posle mene (dva gospodina) savetnika carska Mahmut paša i Isak paša, pođoše isto tako u onu odaju, i to samo njih dvojica. Iskočivši moj brat mi reče to, a ja pak, ne mogući učiniti da me ne vide, ostao sam sam među sanducima a kad su došli, moj brat im je prostro ćilime. Seo jedan pored drugoga i počeli su se savetovati što se tiče bosanskoga kralja. Reče Mahmut paša: "Šta da radimo? Kakav odgovor da damo bosanskome kralju?" Odgovori Isak paša: "Ništa više, nego mu dajmo primirje, a sami se krenimo

¹³⁶ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 564; ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija...*, str. 353. Razlog sukoba oca i sina bilo je obećanje hercega da će još za života podijeliti zemlju sinovima. ĆIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne...*, str. 327.

¹³⁷ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 564-564; ĆIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne...*, str. 327-328; ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija...*, str. 253-254.

¹³⁸ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 568; KLAJČ, *Poviest Bosne*, str. 332; ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija...*, str. 361; BABINGER, *Mehmed Osvajač...*, str. 197-198.

za njima, jer inače bosansku zemlju ne bismo mogli osvojiti, jer je zemlja planinska, a k tome će imati ugarskoga kralja u pomoć i, Hrvate i druge gospodare, i tako će se osigurati da mu se posle ništa neće moć i učiniti. Pa zato dajmo im primirje, da bi mogli otputovati u subotu, a mi ćemo za njima krenuti u sredu sve do Sitnice blizu Bosne. A niko neće znati kuda će se odatle car okrenuti." I po što su tako svoje savetovanje uglavili i izišli da odu caru, i ja sam izašao za njima. Sutradan rano ujutru utvrđeno im je bilo da se primirje potpuno i verno održava za petnaest godina. I otišao sam sutradan, u petak, u njihov stan i rekao sam im: "Gospodo draga, imate li s carem primirje ili nemate?" Oni su odgovorili: "Zahvaljujemo gospodu bogu, jer smo dobili sve što smo hteli". A ja sam im rekao: "Tako mi boga, velim vam da vi nemate nikakvog primirja." Stariji je hteo od mene više da sazna, ali mu nije dao mlađi, misleći da ja zbijam šalu. I pitao sam ih: "Kojega ćete dana poći odavde!" Oni rekoše: "Ako bog da, u subotu ujutru". A ja im rekoh: "A mi ćemo za vama, ako bog da u sredu sve do Bosne. Ovo vam doista govorim da biste dobro zapamtili". (A oni se na to zasmijaše). I ja sam otišao od njih".¹³⁹

Događaji koji su uslijedili pokazali su da je Konstantin bio u pravu. Osmanska vojska krenula je na Bosnu u svibnju 1463., četiri dana nakon što su kraljevi poslanici krenuli kući. Predvođeci vojsku Mahmut-paša Anđelović, munjevitim je upadom preko Podrinja ušao u Bosnu. Ondje je zarobio i dao odsjeći glavu velikašu Tvrtku Kovačeviću, budući da se na vijest o primirju ovaj nije pripremio za otpor.¹⁴⁰ Bez ikakvog organiziranog otpora, Mahmut-paša je napredovao sve do nekadašnje prijestolnice, glavne tvrđave i uporišta tog dijela Bosne, Bobovca, gdje mu se pridružio sultan Mehmed. Na vijest o osmanskome napadu, kralj se odlučio na povlačenje prema zapadu te se najprije sklonio u Jajce. Prema nekim pretpostavkama, Tomašević se povukao u Jajce, nadajući se kako će opsada Bobovca zaokupiti Osmanlije, a njemu dati vrijeme za prikupljanje vojske kojoj će se, nadao se, pridružiti i vojska ugarskoga kralja.¹⁴¹ No, doznajući za pad Bobovca nakon

¹³⁹ Konstantin MIHAILOVIĆ, *Janičarove uspomene ili turska hronika. Opisivanje događaja koji se tiču turskog pitanja od Konstantina sina Mihaila Konstantinovića, Rašanina iz Ostrovice, kojega su Turci uzeli u janičare*, XXXIV glava, str. 39; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 568; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 332-333; BABINGER, *Mehmed Osvajač...*, str. 199.

¹⁴⁰ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 570; KLAIĆ, *Poviest Bosne*, str. 334; ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija...*, str. 363; BABINGER, *Mehmed Osvajač...*, str. 199.

¹⁴¹ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 571; BABINGER, *Mehmed Osvajač...* str. 200.

trodnevne opsade,¹⁴² odlučio se na bijeg iz Jajca dalje prema zapadu te se privremeno zaustavio u gradu Ključu. Sultan je potom naredio Mahmut-paši da s lakom konjicom krene u Jajce u potjeru za kraljem. No, kada je paša došao pred Jajce, kralja nije bilo. Nastavio je potjeru te je doznao da se Tomašević nalazi u Ključu.¹⁴³ Tomašević je shvatio da izlaza nema te je nakon kratkotrajne opsade stupio u pregovore s Mahmut-pašom, koji mu je jamčio da će mu, ako se preda sultan poštediti život.¹⁴⁴ Zauzevši Bobovac, Jajce i Ključ, tri najvažnije utvrde kraljevstva, Bosna je gotovo u tišini pala u ruke Osvajača. Nezadovoljan dogovorom Mahmut-paše s Tomaševićem, Mehmed je zatražio savjet perzijskog učenjaka Alija Bistamia o tome je li dogovor valjan. On je sultanu odgovorio kako je povelju sastavio sluga koji se nije posavjetovao s vladarom¹⁴⁵ i da je „Ubiti nevjernike, kao što su ovi, podvig za vjeru!“¹⁴⁶ i zatim je, prema predaji, sam odrubio kraljevu glavu, dok je prema drugoj priči to učinio sultan.¹⁴⁷

Bosna je bila pregažena, osmanske posade u utverdama, kralj, njegov brat i sin smaknuti, polubrača u osmanskom ropstvu, a žena i maćeha – posljednja bosanska kraljica Katarina – pobjegle su iz zemlje.¹⁴⁸ Jedino što je preostalo sultanu da dovrši osvajanje, jest da pošalje pašu i svoju vojsku na hercega Stjepana. Iako je isprva bio spreman na bijeg, herceg je imao vremena da se utvrdi u gradovima i pripremi na

¹⁴² Prema starijoj historiografiji, grad Bobovac mogao se održati i dvije godine, no grad je branio knez Radak, koji je bio preobraćeni pateran. Mehmed je naredio lijevanje topova uz pomoć kojih će osvojiti grad, no do toga nije došlo jer se knez Radak odlučio predati, nadajući se nagradi zbog svoga čina, ali mu sultan reče: „Nevaljalče jadni! Ti, koji svom gospodaru iste vjere nijesi bio vjeran i odan, kako ćeš meni, Turčinu, biti vjeran?“ te mu odječe glavu. Citirano prema: PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 571; KLAČIĆ, *Poviest Bosne*, str. 335. Pateranska izdaja kralja najprije se javlja u kancelariji Matijaša Korvina, a vjerojatno ju je plasirao papinski legat u Bosni, Nikola Modruški. Na ovaj bi način umanjio ili uklonio sumnju sa sebe i ulogu koju je imao kada je savjetovao kralju otkazivanje harača i razaranje utvrde, uvjeravajući ga da će mu u pomoć priteći Korvin. Korvinu je pak priča o unutarnoj izdaji odgovarala jer se tako mogao opravdati za svoje nedjelovanje. Osmanski izvori opsadu Bobovca opisuju kao „sjajan islamski uspjeh“, prilikom koje se razvila „ogorčena bitka i neobično veliko krvoproliće.“ Citirano prema: LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 355; ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija...*, str. 364-365. Pisane dokaze potkrepljuju i arheološki, jer su istraživanja „pokazala da Bobovac nije napušten bez otpora...“. Citirano prema: ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija...*, str. 365; Theoharis STAVRIDES, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453-1474)*, Leiden – Boston – Köln: Brill, 2001., str. 147.

¹⁴³ Prema pisanjima Dursun bega, paši je kralja za novac odao jedan kraljev sluga. PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 577-578; BABINGER, *Mehmed Osvajač*, str. 200.

¹⁴⁴ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 572; KLAČIĆ, *Poviest Bosne*, str. 336; BABINGER, *Mehmed Osvajač...*, str. 200; STAVRIDES, *The Sultan...*, str. 148.

¹⁴⁵ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 573-574; BABINGER, *Mehmed Osvajač...*, str. 201.

¹⁴⁶ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 577; STAVRIDES, *The Sultan...*, str. 149.

¹⁴⁷ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 572, 574; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 355; BABINGER, *Mehmed Osvajač...*, str. 201; STAVRIDES, *The Sultan...*, str. 148.

¹⁴⁸ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 355-356.

otpor, znajući da ga neće zahvatiti prvi udar. Hercegovina je bila opljačkana i popaljena, ali ne i osvojena, a sultan se već sredinom srpnja nalazio u Skopju, a za njim se povukla i vojska.¹⁴⁹

Kralj-tragičar Stjepan Tomašević, koji je zbog političkih igara i kalkulacija svojih „saveznika“ izgubio glavu, prorekao je na samom početku u pismu papi kako će njegov kraj za sobom povući i druge. Toga je bio svjestan i papa Pio II. koji je u padu Bosne doživio poraz svoje politike organiziranja križarske vojne protiv Osmanlija i sastavljanja velike protuosmanske koalicije. Unatoč protuudaru ugarske vojske predvođene Korvinom u jesen 1463.,¹⁵⁰ Tomaševićovo proroštvo će za Ugarsku biti gotovo prokletstvo. Porazom na Mohačkom polju 1526. još jedno je kršćansko kraljevstvo nestalo s karte Europe.¹⁵¹ Proći će točno 100 godina nakon što je Tomašević preuzeo prijestolje, a nad grad u kojemu se odlučivalo o njegovoj sudbini nadviti će se polumjesec te će Budim 1541. pasti u ruke Osmanlija.¹⁵² Iako je Bosanska kraljevina bila „na rubu kršćanstva“ i „izjednačena“ s ostalima tek 1451., koliko je zapravo bila važna i koliko je njen pad uzrokovao promjenu u odnosu snaga, svjedoči pismo u kojem Venecija obavještava Firenzu kako „pred očima svijeta gori jedno ugledno kraljevstvo“.¹⁵³

¹⁴⁹ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 579-580; BABINGER, *Mehmed Osvajač...*, str. 202.

¹⁵⁰ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 366.

¹⁵¹ ENGEL, *The Realm...*, str. 370.

¹⁵² Geza PERJES, *The Fall of The Medieval Kingdom of Hungary: Mohacs 1526 – Buda 1541*, New Jersey: Columbia University Press, 1989., str. 302.

¹⁵³ ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija...*, str. 385.

SULTAN MEHMED II.

Kada je drugi puta preuzeo prijestolje, Mehmed je imao svega devetnaest godina. Dvostruka je očeva abdikacija bez sumnje na njega ostavilo dubok trag. Na položaju velikoga vezira, Mehmed je zadržao Çandarlı Halila, iako je njegovim zakulisnim igrama dva puta detroniziran i još se k tomu protivio napadu na carski grad. Stoga su mu i autoritet i ugled bili uvelike narušeni, pa mu je trebalo nešto veliko i do tada neviđeno kako bi potvrdio svoj položaj sultana i zaslužio poštovanje te uklonio vezira. Zato je, po preuzimanju prijestolja, odmah otpočeo s pripremama za napad na Konstantinopol. Uostalom, pobjede njegova oca nad križarima osigurale su mir državi na zapadnim granicama te je bez većih diplomatskih napora uglavio primirja s Ugarskom i Srbijom, a na istoku je uspješno dovršio pohod protiv Kamaranida, pa je mogao računati na punu raspoloživost svoje vojske.¹⁵⁴ Jedino što je mladom sultanu trebalo jest povod za rat, a na njega nije trebao dugo čekati.

Zlatna jabuka

Bizantski car Konstantin XI. poslužio se iskušanom bizantskom politikom taoca. Od sultana je zatražio povećanje novčanog iznosa za „uzdržavanje“ potencijalnog pretendenta na osmansko prijestolje, princa Orhana.¹⁵⁵ Time je Mehmed dobio svoj povod i krenuo u napad. Kako bi dodatno stegnuo obruč oko grada, Mehmed je naredio podizanje nove utvrde nasuprot Anadolu Hisari, utvrde na maloazijskoj obali koju je sagradio njegov pradjed sultan Bajazid. Utvrda je dovršena u svega nekoliko mjeseci te je nazvana Rumleli Hisari i pružala je, zajedno s utvrdom na maloazijskoj strani, bolju kontrolu plovidbe iz Crnog mora u Bospor i komunikacije s Konstantinopolom.¹⁵⁶

Unatoč molbama cara Konstantina, veća pomoć sa Zapada nije dolazila, a ona koja je stigla do grada nije bila dovoljna.

¹⁵⁴ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 43; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 28;

¹⁵⁵ U literaturi nije točno navedeno tko bi mogao biti Orhan, no teza koja je najvjerojatnija jest da je on unuk sultana Bajazida. MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 53; Marios PHILIPIDES, Walter K. HANAK, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453. Historiography, Topography, and Military Studies*, Farnham – Burlington: Ashgate, 2011., str. 455.

¹⁵⁶ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 28; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 43; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 28; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 56; GOFFMAN, *The Ottoman Empire...*, str. 51-52; PHILIPIDES, HANAK, *The Siege...*, str. 399.

Opsada „Zlatne jabuke“ započela je 6. travanja i trajala je 54 dana, do 29. svibnja 1453. godine.¹⁵⁷ Pred Mehmedom i osmanskom vojskom nije bio lak zadatak. Zidine grada pred kojim su se našli opsjedane su nebrojeno puta kroz povijest, a popustile su samo jednom, 1204. kada je grad pao u ruke križara predvođenih mletačkim duždom Dandolom tijekom Četvrtog križarskog pohoda.

Grad je osnovan na položaju koji je bio idealan za obranu. Sa tri strane okruživala ga je i štitila voda – sa sjeverne strane zaljev Zlatni rog, s juga Mramorno more, a s istoka Bospor. Jedinu kopnenu prilaz bio je sa zapadne strane te je bio zaštićen duplim zidinama i kulama. Zlatni rog bio je "opremljen" lancem koji se protezao i na drugu stranu zaljeva – Galata – naselje koji nije bilo dijelom grada, ali je bilo opasano zidinama, a predstavljalo je i središte europskih trgovaca. Taj je lanac priječio brodovima ulazak u Zlatni rog, pa bi se grad mogao opskrbljivati putem mora. Kako bi blokirao grad s morske strane i tako spriječio dovoz namirnica i pojačanja, Mehmed je naredio izgradnju flote. Pokazat će se kako je pomorska blokada grada bila jednim od ključnih faktora u cijeloj opsadi. Da bi srušio zidine naredio je izgradnju masovnih topova, od kojih je najveći ispaljivao kuglu težu od pola tone. Naime, zbog vremenskih uvjeta opsada je morala početi poslije proljetnih kiša koje bi stvorile problem za teške topove ako bi zapeli u blatu. Mehmed je okupio vojsku u Drinopolju (Edirne, Hadrianopolis), tadašnjoj prijestolnici Carstva. Kako bi narušili moral branitelja koristili su što više buke uz pomoć topova i bubnjeva. Vojska je ukupno brojila između 150.000 i 200.000 ljudi. No, ta brojka ne predstavlja borbene postrojbe, već sve pomoćne radnike i trgovce iz cijelog Carstva. Tako su, primjerice, rudari iz Srbije bili korišteni za potkopavanje zidina. Broj aktivnih vojnika bio je oko pedeset tisuća. Iako je omjer broja napadača i branitelja bio na strani Osmanlija, te bi se moglo reći da je ishod bitke bio očekivan, taj omjer nije igrao presudnu ulogu u opsadi, jer su se zidine i ranije u povijesti pokazale prevelikom preprekom i za toliko brojne vojske. Osmanskom vojskom zapovijedao je sultan Mehmed i vodio je centar vojske, dok su njegove paše zapovijedale krilima i mornaricom. Kršćanska strana brojila je ne više od 9.000 ljudi. Od toga je bilo oko 6.000 Bizantinaca, dok su ostali bili stranci – uglavnom Đenovljani i Mlečani. Upravo su stranci, odnosno njihovi zapovjednici odigrali ključnu ulogu u bitci. Mlečani su zapovijedali pomorskim snagama koje su uspješno odbile sve pokušaje prodora osmanske flote u Zlatni rog,

¹⁵⁷ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 28; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 41.

dok su Đenovljani zajedno s carem Konstantinom XI. bili na zidinama. Nakon što su se dva đenovska broda uspjela probiti kroz osmansku blokadu, zapovjednik osmanske flote naredio je da se brodovi preko kopna prenesu na stranu gdje se nalazi Galata. Odande je flota porinuta u zaljev, dakle na isti način kao što su to Mlečani uradili 240 godina ranije. Ovaj odlučan i hrabar potez postati će jedan od presudnih događaja opsade, jer su branitelji izgubili Zlatni rog, pa su dio svojih ionako malobrojnih snaga trebali prerasporediti na zidine prema zaljevu. Svakodnevna bombardiranja načela su zidine, no svaki osmanski napad bio je odbijen. Osmanlije nisu uspijevale nadvladati branitelje, pa je moral vojske bio prilično narušen. No, ratna sreća počela se okretati na Mehmedovu stranu. Jedan od „neobičnih“ događaja zbio se kada je „čudno svjetlo“ obasjalo katedralu Aju Sofiju. Osmanlije su ovo shvatili kao znak kako je nadošlo vrijeme da „prava vjera“ zavlada gradom, pa su zapovjednici ovo iskoristili da bi podigli moral vojske. Sultan je 26. svibnja sazvao ratno vijeće te je protivno savjetima svog vezira da se počne pregovarati s carem Konstantinom, odlučio da se opsada nastavi. Drugi loš „predznak“ za branitelje bio je kada je uslijed procesije unutar grada ikona¹⁵⁸ pala s postolja što su stanovnici i branitelji protumačili kao loš predznak i koban kraj. Ključan događaj u opsadi zbio se u noći sa 28. na 29. svibnja. Nakon svih odbijenih juriša provincijalnih trupa, sultan je poslao janjičare u posljednji napad na zidine. Zapovjednik talijanskog djela vojske, Giovanni Longo, bio je zadužen za najugroženiji sektor zidina – vrata Sv. Romana. Odmah do njega bio je bizantski car Konstantin. Longo je zajedno sa 3.000 branitelja izašao na vanjske zidine te je djelomice odbio napad janjičara. No, usred bitke Longo je bio pogođen metkom i povukao se u pozadinu. Vidjevši to, talijanske su postrojbe u metežu bitke shvatile to kao znak za povlačenje, pa su se i one počele povlačiti, a za njima i drugi vojnici. To je dovelo do rasula u obrani, pa su Osmanlije obnovili napad i zauzeli oba reda zidina. Usred je tog kaosa car Konstantin XI. poginuo. Budući da više nije bilo vođe obrane ona se raspala, a branitelji su postupno prestajali s otporom. Kada je oko podneva otpor prestao, grad je i „službeno“ pao. Pad Carigrada označio je i pad Bizantskog i konačnu propast Rimskoga Carstva.¹⁵⁹

¹⁵⁸ „Hodegetria“ – prikaz Djevice Marije koja u naručju drži Krista. David NICOLLE, *Constantinople 1453. The end of Byzantium*, Oxford: Ospray Publishing Ltd., 2000., str. 68.

¹⁵⁹ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 28-29; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 43-44; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 28-29; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 57-58; GOFFMAN, *The Ottoman*

Jednako kao i posljednji vladar Zapadnog Rimskog Carstva, Romul Augustul – koji je nosio imena prvoga rimskog kralja i prvoga cara – posljednji car istočnoga djela Carstva, Konstantin, nosio je ime prvoga bizantskog cara i svojim je životom „potvrdio“ taj povijesni mit o poklapanju imena prvoga i posljednjega vladara. S druge strane, sultan koji je dva puta smjenjivan s prijestolja, koji nije imao potporu savjetnika i koji je bacio sve karte na osvajanje jednog grada, postao je, i ostao u povijesti upamćen kao „el Fatih“, odnosno Mehmed Osvajač te se pridružio Vilimu – čiji je prvotni „epitet“ gotovo zaboravljen – i ostalim malobrojnim povijesnim vođama čije je ime postalo neodvojivo od ovog naslova.

Iako Mehmed nije htio dopustiti pljačkanje budućeg glavnog grada, obvezivao ga je vjerski zakon, koji nalaže da pri osvajanju grada mora dopustiti svojim vojnicima tri dana pljačke jer je to njihov zakoniti plijen.¹⁶⁰ Ovdje vrijedi istaknuti kako je pad grada u ruke kršćana 1204., a ne u ruke muslimana 1453., izgubio najveći dio svoga kulturnog i materijalnog bogatstva, kada su nebrojeni kipovi, umjetnine i relikvije odnesene u Veneciju i druge europske gradove te da je u opsadi iz 1204., odnosno pljački grada nakon nje, zapaljena knjižnica kao i mnoge druge zgrade u gradu, koji nikada poslije nije vratio svoj stari sjaj.¹⁶¹ Unatoč tome, Mehmed je drugi dan po osvajanju svečano ušao u grad, zaustavio pljačku, Aju Sofiju pretvorio u džamiju, a Istanbul – naziv koji od tada grad nosi – proglasio glavnim gradom svoga Carstva.¹⁶²

Ostvarivanjem svoga primarnog cilja, Mehmed se konačno mogao posvetiti unutarnjoj reformi i obračunati se s velikim vezirom i neposlušnim timarskim plemstvom te im je zaplijenio posjede i tako uvelike umanjio njihov utjecaj. On je dakle, optuživši velikog vezira da se suprotstavljao napadu na Carigrad jer je primio mito od Bizantinaca, dao pogubiti Çandarlı Halila te je, također, njegovoj obitelji konfiscirao svu imovinu. Na njegovo je mjesto postavljen Zaganos,¹⁶³ predstavnik

Empire..., str. 52-54. Više o tijeku opsade i padu Carigrada u: NICOLLE, *Constantinople 1453...*, str. 50-82; Ruth Tenzer FELDMAN, *Pivotal Moments in History. The Fall of Constantinople*, Minneapolis: Twenty-First Century Books, 2007., str. 87-98; Michael ANGOLD, *The Fall of Constantinople to the Ottomans. Context and Consequences*, London – New York: Routledge, 2012., str. 4-9; PICCOLOMINI, *Europe...*, str. 93-100.

¹⁶⁰ Princ Orhan je tijekom zadnjih sati otpora, kada je bilo posve jasno da je grad izgubljen, izvršio samoubojstvo; INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 29; GOFFMAN, *The Ottoman Empire...*, str. 54.

¹⁶¹ GOFFMAN, *The Ottoman Empire...*, str. 52.

¹⁶² INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 29; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 44; GOFFMAN, *The Ottoman Empire...*, str. 54.

¹⁶³ Zaganos je bio sultanov sluga i poticao je iz danka u krvi, što je postala i praksa budućih sultana pri imenovanju vezira. MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 44; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 58.

ratobornog dijela plemstva odanog Mehmedu.¹⁶⁴ Osim toga, ozakonio je bratoubojstvo¹⁶⁵ prilikom nasljeđivanja, što će postati praksom budućih sultana prilikom preuzimanja prijestolja, a i sam se držao toga zakona, pa je dao zadaviti svoga mlađeg brata Ahmeda.¹⁶⁶

Mehmedova osvajanja do 1463.

Osvajanjem Carigrada i zauzimanjem bizantskog prijestolja, Mehmed se smatrao zakonitim nasljednikom svih područja koja su nekada pripadala Bizantskom Carstvu, no tadašnji papa Pio II. tvrdio je da bi trebao biti kršćanin kako bi njegovi zahtjevi bili valjani.¹⁶⁷ Vidjevši sebe kao novog Aleksandra,¹⁶⁸ Mehmed je osim zauzimanja područja između Dunava i Eufrata – teritorija na koje je pravo polagao po zauzimanju bizantskoga prijestolja – planirao dominirati Svijetom i započeo je niz pohoda, kako na istok, tako i na zapad.¹⁶⁹

Novi će glavni grad Mehmedu poslužiti kao izvrsna baza za pokretanje osvajačkih pohoda, budući da je bio smješten u središtu Carstva, kao kontrolna točka prelaska iz Azije u Europu te iz Mediterana u Crno more. Prve na udaru bile su zemlje na obalama Crnoga mora. Stoga je pomoću mornarice Mehmed prisilio vladare tih zemalja na plaćanje danka. Osim toga, raspadom Zlatne horde tatarski su vladari postali neovisni te je Mehmed iskoristio priliku i sklopio savezništvo s krimskim Tatarima, osiguravši tako svoj utjecaj na najvećem poluotoku Crnoga mora.¹⁷⁰

Sljedeća je na redu bila Srbija. Kontrola Despotovine značajno bi umanjila mogućnosti ugarske ili neke nove križarske vojske prilikom prodiranja prema Carigradu. Stoga je u dva pohoda, 1453. i 1454., sveo teritorij Despotovine na gotovo jedan grad, Smederevo, da bi sljedeće godine 1456., pokušao osvojiti i ključnu utvrdu

¹⁶⁴ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 30; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 44; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 58.

¹⁶⁵ Ubojstvo se obično izvršilo utapanjem ili davljenjem pomoću srebrne vrpce, kako se ne bi prolijevala kraljevska krv; FELDMAN, *Pivotal Moments...*, str. 72.

¹⁶⁶ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 72; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 42; FELDMAN, *Pivotal Moments...*, str. 72.

¹⁶⁷ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 30.

¹⁶⁸ FELDMAN, *Pivotal Moments...*, str. 4.

¹⁶⁹ SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 61.

¹⁷⁰ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 30; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 63.

– Beograd. No, taj je „ključ Ugarske“ Ivan Hunjadi uspješno obranio.¹⁷¹ Komadanje i kraj je Despotovine¹⁷² Mehmed dovršio prisilivši Stjepana Tomaševića da mu preda Smederevo. U tom se gradu Mehmed prvi put susreo s tada mladim bosanskim prijestolonasljednikom Stjepanom Tomaševićem. Drugi njihov susret biti će i posljednji za nesretnoga bosanskog princa, jer će mu tada, vladaru kraljevine koja je netom pala, glavu odrubiti sultanova sablja.¹⁷³

Pripojenjem Despotovine, Mehmed je osigurao sjevernu balkansku granicu i na taj način ostvario čvrstu kontrolu zemalja južno od Dunava. Osim toga, krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina prisilio je Vlašku na plaćanje danka i dodatno učvrstio svoj položaj na Balkanu.¹⁷⁴ Zatim se uputio na jug i zauzeo morejsku despotovinu te je tako osvojio i posljednje „utočište“ Bizantinaca u Europi, s obzirom na to da je još 1456. nakon smrti atenskog vojvode pozvan da zauzme Atenu.¹⁷⁵ Posljednji „ostatak“ Bizantskoga Carstva bilo je Trapezutsko Carstvo na južnim obalama Crnoga mora. Mehmed ga je uklonio 1461. i na taj je način konačno dovršio osvajanje ostataka Istočnoga Rimskog Carstva.¹⁷⁶ Jedini usamljeni vladar na jugoistoku Europe koji se uspješno suprotstavljao Mehmedu bio je Skenderbeg.¹⁷⁷

Osiguravši zapadne granice Mehmed se okrenuo istoku. Osvajanjem Trapezutskog Carstva Mehmed se sukobio s vladarom tzv. Bijelog Ovna Uzun

¹⁷¹ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 31; MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 44-45; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 29; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 63.

¹⁷² Dogovorom srpskog despota i bosanskoga kralja, nakon njihove smrti dvije zemlje biti će sjedinjene, budući da je nasljednik bosanske krune oženio despotovu kćer. No, sultan je smatrao kako čitava despotovina pripada njemu, stoga je vojskom došao po svoje, a kako obećana ugarska pomoć nije stigla, tadašnji vladar Smedereva, mladi Stjepan Tomašević, predao grad bez borbe. SPAHIĆ, *Bosanska kraljevina...*, str. 196-198; LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 334; PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomaš...“, str. 548.

¹⁷³ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 31; MATUZ, *Osmansko Carstvo...*, str. 44; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 29; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 63.

¹⁷⁴ Uz potporu Moldavije Vlad Tepeš, inspiracija za roman „Dracula“ iz 1897., odbio je platiti danak sultanu i uspješno je napao i opljačkao osmanski teritorij južno od Dunava. Sultan je s velikom vojskom krenuo u podčinjavanje vlaškog vojvode, ali gerilska taktika kombinirana sa psihološkim ratovanjem primorale su sultana da napusti Vlašku neobavljena posla zbog narušenog morala vojske. No, prije toga postavio je Vladovog brata Radua Lijepog kao svog vazala i tako primirio Vlašku, a moldavski vojvoda Stjepan Veliki pristao je na primirje s Muradom uz sultanov uvjet da ne proširuje svoju vlast van Moldavije. MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 45; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 31; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 64.

¹⁷⁵ INALCIK, *Osmansko Carstvo...*, str. 30-31; MATUZ, *Osmansko Carstvo...*, str. 44; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 30; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 63.

¹⁷⁶ MATUZ, *Osmansko Carstvo...*, str. 45; IMBER, *The Ottoman Empire*, str. 31; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 64.

¹⁷⁷ Sultan je uspio zauzeti područje sjeverne Albanije, ali kako nije uspio slomiti Skenderbega pristao je na primirje te mu prepustio južnu Albaniju i dio Epira, uz uvjet da ne napada osmanski teritorij na sjeveru. SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 63-64.

Hasanom. Iako značajna sila u regiji, Bijeli Ovan nije se sam mogao suprotstaviti rastućem carstvu Osmanlija. Mehmed u vrlo brzo prisilo Uzun Hasana na primirje koje je uglavljeno 1461., a zahvaljujući kojemu su Osmanlije postali gospodarima zapadne i centralne Anatolije.¹⁷⁸

Prihvatanje papinske krune, okretanje Rimu i Budimu te konačno otkazivanje danka poslužiti će Mehmedu kao povod za napad na posljednju „malu“ balkansku kraljevinu. Iako vjerski i politički razjedinjena i u vojnom pogledu neusporedivo slabija u usporedbi s golemim Carstvom, Mehmed je shvaćao kako osvajanje Bosne neće biti lak zadatak. Šumovita, planinska konfiguracija terena i brojne utvrde pružale su branitelju veliku prednost, a osim toga bosanski kralj je računao na obećanu pomoć i vojnu intervenciju Ugarske u slučaju osmanskoga napada. Stoga je Mehmed morao djelovati brzo. Premda je nakon otkazivanja harača bilo jasno da sultan kreće na Bosnu, on je da bi nesmetano ostvario svoju namjeru poslao dio vojske na ugarsku granicu kako bi ju „zaposlio“ i onemogućio joj brzu reakciju. Plan je urodio plodom. Korvin je zaista i poslao dio svoje vojske prema Dunavu.¹⁷⁹ Kada je Tomašević shvatio da od ugarske pomoći neće biti ništa, obratio se sultanu i molio ga za milost, no dani njegova kraljevanja bili su odbrojeni. Sultan je „prihvatio“ kraljevu molbu, ali samo zato da njegov napad uhvati branitelje nespemne. Osobno predvodeći vojsku, Mehmed je silovitim udarom u svega tri mjeseca¹⁸⁰ slomio svaki otpor i osvojio gotovo čitavu Bosnu, a zahvaljujući velikom veziru Angeloviću uhvatio je i pogubio posljednjega njezina kralja Stjepana Tomaševića.

¹⁷⁸ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, str. 45; SHAW, *History of the Ottoman...*, str. 64.

¹⁷⁹ PEROJEVIĆ, „Stjepan Tomašević“, str. 564-564; ĆIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne...*, str. 327-328; ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija...*, str. 253-254.

¹⁸⁰ Napad je započeo u svibnju, a sultan se već u srpnju nalazio u Skopju.

BOSNA NAKON PADA

Ugarska uloga u padu Bosne

Brzina pada Bosne izazvala je šok u kršćanskome svijetu, pa je trebalo pronaći krivca. Kralj Matijaš shvatio je da će on ispasti glavnim krivcem i da će zbog svoga pasivnog držanja i nepoštivanja obrambenog dogovora s Bosnom kršćanski vladari, prvenstveno papa, prstom upirati u njega. Shvaćao je, također, da će mu malo vrijediti opravdanje da je morao spriječiti udar iz smjera Beograda, pa da zato nije stigao priteći u pomoć Tomaševiću. Stoga je upravo iz njegove kancelarije i pera Nikole Modruškoga lansirana priča o unutarnjoj izdaji.¹⁸¹

Nakon što je silovit prvi udar prošao i nakon što se sultan s glavnom osmanske vojske povukao, Korvin je pokrenuo protuudar. Akcija oslobađanja Bosne¹⁸² bila bi svojevrsnom pokorom koju je ugarski kralj izvršio pred papom i kršćanstvom. Naravno, ova pokajnička akcija u pozadini je imala za cilj uklapanje Bosne u sastav Ugarske, politiku koju su vladari Budima pokušali ostvariti više od stoljeća. Stoga je, prepuštanjem sudbine bosanskoga kralja sultanu, Korvin kreirao okvir u kojem bi riješio nekoliko problema jednim udarcem. Naime, Korvinu bi pošlo za rukom ono što nije uspjelo nijednom vladaru prije njega – potpuno pokoravanje Bosne i njeno uklapanje u sastav Ugarske kao dokaz svoga prava nad njome.

Razvojem situacije u Bosni u ljeto 1463., Korvinu su se posložile karte kakve je on priželjkivao. Prvo, u obezglavljenju Bosnu mogao je ući bez kršenja prava kršćanskog suverena, jer on nije postojao budući da je kralj Stjepan Tomašević pogubljen. Drugo, svoju akciju prikazao bi kao „opravdanu reakciju“ na osmanski napad i poštivanje dogovora o obrani Bosne, a pritom ne bi došlo do većeg sukoba i otvorene bitke sa superiornom osmanskom vojskom, jer se ona povukla nakon prvotnog udara. Posljednje, osvajanjem Bosne dovršio bi njeno podvrgavanje ugarskoj kruni i to „oslobađanjem“ kršćanske kraljevine iz islamskih ruku, pa bi na taj način sebe prikazao kao borca za kršćansku stvar. Stoga Matijaševo puko

¹⁸¹ Korvin bi ovom pričom opravdao svoje nedjelovanje, dok bi Modruški okajao svoj grijeh i možda presudnu ulogu prilikom pada koju je imao kao savjetnik Stjepana Tomaševića.

¹⁸² Korvin nije imao za cilj oslobađanje Bosne, već njeno potpuno osvajanje i pripajanje Ugarskoj.

promatranje pada Bosne u ljeto 1463. nije bilo slučajno, već je bilo, kao jedan dio historiografije smatra, samo prvim korakom unaprijed promišljenog plana.¹⁸³

Korvinov protuudar

Prije pokretanja same akcije, Korvin je 12. rujna u Petrovaradinu sklopio savez s Mlečanima kojim je dogovoreno zajedničko vojno djelovanje – Venecija na moru, a Ugarska na kopnu. Nadalje, ugovoreno je i da niti jedna strana neće sklopiti separadni mir s Osmanlijama zbog čega je Bosna podijeljena u interesne sfere.¹⁸⁴ Kao glavni cilj djelovanja Korvin je odabrao bosansku prijestolnicu, Jajce, a akcija je započela početkom listopada 1463. prelaskom preko Save.¹⁸⁵ Malobrojna osmanska posada nije se mogla oduprijeti napadu ugarsko-hrvatske vojske, pa je u prvoj navali zauzeto predgrađe, a osmanska se posada povukla u utvrdu.¹⁸⁶ Opsada same utvrde produžila se do Božića. Iako brojčano daleko slabija, osmanska se posada uspjela održati zbog izvrsnog položaja jajačke utvrde, ali i zbog „ciče zime“ koju spominju kralj Matijaš Korvin i biskup Ivan Česmički.¹⁸⁷ Ipak se naposljetku zbog manjka hrane i vode te ugarskog bombardiranja utvrde osmanska posada predala. Nakon predaje Jajca još se oko 30 utvrda diljem Bosne predalo u ruke Korvinu, pa je ugarski kralj bez otpora ušao u zapadni i sjeverni dio Bosne, gotovo kao Mehmed, svega nekoliko mjeseci ranije.¹⁸⁸

Iako je ovo bio samo početak borbe za Bosnu između ugarsko-hrvatskog kralja i osmanskoga sultana, značaj ove pobjede odjeknuo je Europom. Francuski kralj je obećao pomoć od 10.000 vojnika ako papa bude posredovao u sklapanju mira s engleskim kraljem, koji se, zajedno s burgundskim vojvodom, također obvezao pomoći u Matijaševoj borbi.¹⁸⁹ No, kako navodi Thalloczy, europsku su pomoć i ovoga puta samo papa i Mlečani shvatili ozbiljno.¹⁹⁰ Položaj Bosne i planinska

¹⁸³ „Kralj ugarsko-hrvatski, Matijaš Korvin, koji nije propadajućem kraljevstvu u pomoć pritekao, ..., budi što je htjeo, da kraljevstvo propadne, pa da on tada Bosnu iz turskih ruku otme i kao pokrajinu svojoj državi pridruži.“ Citat prema: KLAJČ, *Poviest Bosne...*, str. 341.

¹⁸⁴ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 363; ¹⁸⁴ Ljudevit, THALLOCY, *Povijest Jajca 1450.-1527. (Banovine, grada i varoši)*, Zagreb: Tisak kr. zemaljske tiskare, 1916., str. 75.

¹⁸⁵ Isto, str. 75.

¹⁸⁶ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 366; THALLOCY, *Povijest Jajca...*, str. 78.

¹⁸⁷ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 366; THALLOCY, *Povijest Jajca...*, str. 78.

¹⁸⁸ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 370-371; THALLOCY, *Povijest Jajca...*, str. 83.

¹⁸⁹ Isto, str. 87.

¹⁹⁰ Isto, str. 87.

konfiguracija terena bila je važna i jednoj i drugoj strani. Korvinov uspjeh je upravo zbog karakteristika terena sljedeće godine završen preotimanjem Srebrenika, a Osmanlijama pružilo vrijeme da se učvrste u središnjoj Bosni. Smrću glavnog zagovornika daljnjih vojnih protuosmanski djelovanja, Pija II., Korvinu nije preostalo ništa doli uspostavljanjem Jajačkoga i Srebreničkog banata, te kasnije Senjske kapetanije, utemeljiti obrambeni bedem Ugarske i Hrvatske.

Korvin je shvaćao kako Bosni zapravo nema pomoći i da je samo pitanje vremena kada će ona propasti, bilo zbog unutarnjih, bilo zbog vanjskih čimbenika. On je, također, shvaćao položaj koji Bosna ima u odnosu na Ugarsku, odnosno obrambeni potencijal koji može iskoristiti kako bi učvrstio južnu granicu prema najvećem i najopasnijem neprijatelju. Obrambeni sustav banata i kapetanija, koji je stvorio Korvin, za dvije je godine nadživio i samu Ugarsku.¹⁹¹ No, što zbog inertnosti, što zbog političkih interesa europskih kraljevstava, Korvinovo zauzimanje Bosne, nebrojeno puta strateški naglašavanog područja, nije iskorišteno, što će Europa shvatiti prekasno, kada gotovo da propadne još jedno kršćansko kraljevstvo.

Važno je naglasiti kako Korvin nije zauzeo čitavo područje Kraljevine Bosne. Sultan Mehmed pod svojim je nadzorom imao područje istočne i središnje Bosne, zajedno s važnim rudnicima i utverdama.¹⁹² Kao gubernatora u osvojenom području Korvin je postavio Emerika Zapolju,¹⁹³ a kasnije će kao odgovor na sultanovo postavljanje svojega, Korvin postaviti Nikolu Iločkog za bosanskoga kralja,¹⁹⁴ nasuprot osmanskome Matiji Radivojeviću,¹⁹⁵ pa će se krug bosanskih ugarsko-osmanskih kraljeva i protukraljeva nastaviti, dok će nasljednica „prave“ bosanske krune, kći hercega Vukčića i pomajka posljednjega kralja Tomaševića, Katarina, izbjeci osmansko ropstvo pravovremenim bijegom iz Bosne u Rim pod okrilje Sv. Stolice.

¹⁹¹ Ugarska je poražena na Mohačkom polju 1526., a Jajačka banovina je pala 1528. godine. LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 371. O obrambenom sustavu detaljnije u: Ferenc SZAKÁLY, „The Hungarian-Croatian Border Defence System and Its Collapse“, u: János M. BAK – Béla B. KIRÁLY (ur.), *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, Eastern European Monographs 104, Studies on Society in Change 12, Brooklyn, NY: Social Science Monographs *et al.*, 1982., str. 141-158.

¹⁹² LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 371.

¹⁹³ Isto, str. 374.

¹⁹⁴ Isto, str. 380-381.

¹⁹⁵ Isto, str. 378-379.

Posljednja bosanska kraljica

Prvo utočište Katarina je pronašla u Dubrovniku, u koji je stigla krajem srpnja.¹⁹⁶ No, prije dozvole za ulazak u sam grad, Vijeće umoljenih „zadržalo“ je bosansku kraljicu na Lopudu, vjerojatno je sakrivajući od Osmanlija zbog straha od njihova napada na Republiku.¹⁹⁷ Kao jedina predstavica dinastije Kotromanića na slobodi,¹⁹⁸ bila je i jedinom legitimnom nasljednicom bosanske krune, što je predstavljalo pravnu smetnju sultanu Mehmedu.¹⁹⁹ Matijaš Korvin je u svome protuudaru u jesen i zauzimanjem djela Kraljevine, uključujući i glavni grad Jajce, koji je predstavljen kao oslobađanje Bosne iz ruku nevjernika, mogao pozvati kraljicu Katarinu da preuzme prijestolje oslobođene Bosne. Međutim, do toga nikada nije došlo jer je Korvin imao svoje planove vezane uz Bosnu. Tako je kraljica kao „persona non grata“ u vlastitoj Kraljevini ostala u izgnanstvu do kraja života.

Dubrovnik je bio samo prva, polazna točka Katarininog prognaništva. Kao svoje konačno odredište bosanska je kraljica odabrala Rim, u koji je došla dvije godine nakon pada Kraljevine.²⁰⁰ Iako je ostala bez primanja, Katarina je u Rimu zahvaljujući novčanoj potpori tadašnjih papa vodila život dostojan jedne kraljice.²⁰¹ Unatoč prognaničkoj sudbini, Katarina je iz Rima nastojala pribaviti potrebnu otkupninu za svoju djecu, Katarinu i Sigismunda, iz osmanskoga ropstva, ne znajući da joj je se sin preobratio na islam.²⁰² Dokaz kako je Katarina smatrana jedinom legitimnom nasljednicom bosanske krune jest posjet Nikole Iločkog dvadeset godina nakon pada Bosne. Iako ga je Korvin proglasio bosanskim kraljem, Nikola je prilikom

¹⁹⁶ Krešimir REGAN, *Bosanska kraljica Katarina. Pola stoljeća Bosne (1425-1478)*, Zagreb: Naklada Breza, 2010., str. 49.

¹⁹⁷ Isto, str. 50.

¹⁹⁸ Brat i sin kralja Stjepana Tomaševića također su pogubljeni, dok su njegova polubraća završila u osmanskome ropstvu. LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 355-356.

¹⁹⁹ Iako je jednaka prava na krunu imala i supruga posljednjega kralja Stjepana Tomaševića, kraljica Mara, suvremenici su Katarinu smatrali, ako ne jedinom, „prvom“ nasljednicom bosanske krune. REGAN, *Bosanska kraljica...*, str. 52, 71.

²⁰⁰ Nema čvrstih dokaza koji bi potvrdili tezu kako se Katarina vratila živjeti u Bosnu, zapadnu Hercegovinu ili na šibensko područje u razdoblju između 1463. i 1465., no, također, nema niti dokaza koji bi mogli pobiti tu teoriju. Međutim, malo je vjerojatno da bi se odbjela kraljica i legitimna nasljednica bosanske krune vratila na područje sukoba ugarskoga kralja i osmanskoga sultana. Ipak, nije nemoguće da je utočište potražila kod svoga brata Vladislava koji je još uvijek držao područje zapadne Hercegovine pod svojom vlašću. REGAN, *Bosanska kraljica...*, str. 55-60.

²⁰¹ Od pape je primala novčanu pomoć od najprije 120, a kasnije 130 dukata. Cijena najma kuće iznosila je 20, pa je Katarini ostalo i više nego dovoljno novaca za život jedne kraljice. Osim toga, od pape ja na poklon dobila i posjed uz rijeku Tiber, koji je ona ostavila današnjem Hrvatskom zavodu sv. Jeronima. REGAN, *Bosanska kraljica...*, str. 65-67.

²⁰² Isto, str. 68-69.

hodočašća u Rim od Katarine zatražio da prenese svoja zakonita prava na njega, ali je bio oštro odbijen, o čemu je i sam posvjedočio.²⁰³ Prije smrti Katarina je, kao zakonita vladarica Bosne, u oporuci imenovala papu Siksta IV. i njegove nasljednike na Sv. Stolici skrbnicima Bosanskoga Kraljevstva,²⁰⁴ uz uvjet da Kraljevinu vrate njenoj djeci, ako se ona izbave iz osmanskoga ropstva i vrate kršćanskoj vjeri.²⁰⁵ Kraljica Katarina umrla je pet dana nakon sastavljanja oporuke 1478. u Rimu u pedeset i četvrtoj godini života te je pokopana u crkvi Aracoeli, daleko od svoje zemlje.²⁰⁶

²⁰³ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 382; REGAN, *Bosanska kraljica...*, str. 70-71.

²⁰⁴ Isto, str. 71.

²⁰⁵ Na ist. mj.

²⁰⁶ Isto, str. 72.

ZAKLJUČAK

Nasilan nestanak Kraljevine Bosne sa svjetske pozornice na izmaku srednjega vijeka, posljedica je, ne toliko iznimne sposobnosti i osvajačkoga zanosa Mehmeda II., koliko inertnosti kršćanstva te sebičnosti i ambicija Budima. Unatoč iskrenim nastojanjima pape Pia II. čiji je cilj bilo uspostavljanje protuosmanske koalicije, politika koja je u svojoj biti imala očuvanje Bosne kao neutralne zone između Osmanskoga Carstva i Kraljevine Ugarske, nije naišla na razumijevanje, prvenstveno u Budimu. Kako bi i mogla, kada je od same uspostave Kraljevine Bosne ugarska kruna nastojala diplomatski dokazati i vojno potvrditi svoje pravo nad Bosnom. S druge pak strane, sila u nastajanju, Osmansko Carstvo, širilo se prema zapadu, pa je postupnim uključivanjem u unutarnju bosansku politiku i vojnim intervencijama koje su vršene na poziv iz Bosne, sve više vezalo njene vladare uz Portu i uvlačilo Kraljevstvo u svoju interesnu sferu.

Kako bi Bosna preživjela njeni su vladari trebali saveznika kojega je kralj Stjepan Tomaš pronašao u Svetoj Stolici. Stoljećima, Bosna je smatrana utočištem heretika i pogana, što su ugarski kraljevi koristili kao povod za vojne „intervencije“ u Kraljevstvo. Stoga bi prihvaćanjem kršćanstva papinstvo konačno uspjelo „iskorijeniti“, odnosno preobratiti posljednje heretičko kraljevstvo u Europi. Prihvaćanjem pravovjernog kršćanstva nasljednik Kotromanića mogao bi iz Rima zatražiti i papinsku krunu, čime bi konačno riješio pitanje ugarskoga prava nad Bosnom i „uzdigao“ Bosnu na razinu ostalih kršćanskih kraljevstava. Osim toga, okretanjem papi i Rimu Tomaš i njegovi nasljednici nadali su se zaštiti pape i sada bratskih, kršćanskih zemalja, od Osmanlija. Iako je Tomaš prihvatio pravovjerje, za papinsku je krunu još bilo rano. Taj će posljednji korak učiniti njegov sin i posljednji bosanski kralj, Stjepan Tomašević. Tim činom Bosna je postala šahovskim poljem na kojem će se sukobiti Budim i Carigrad, ne radi prava nad Kraljevinom Bosnom, već radi kontrole strateški važne zemlje Bosne.

Razumljivo, papinsku krunu na glavi bosanskoga kralja vladar u Budimu neće lako oprostiti, a taj je vladar na nesreću Stjepana Tomaševića bio Matijaš Korvin. Korvin je shvaćao da će od trenutka kada je kralj Bosne na glavu stavio krunu iz Rima još teže, ako uopće uspije, Bosnu uklopiti u Ugarsku, osim u slučaju da je „oslobodi“ iz ruku nevjernika. Prihvaćanjem je katoličanstva opcija kralja-nevjernika,

odnosno kralja-heretika, koja bi mogla poslužiti kao povod za intervenciju u ime kršćanstva, bila isključena. No, kada bi neki drugi „nevjernik“ obavio taj posao i dao opravdani razlog za vojnu intervenciju, Korvin bi konačno uspio privesti kraju, desetljećima dugu priču o ugarskom pravu nad Bosnom. Iako je papinskim posredovanjem prihvatio postojeće stanje i uz novčanu naknadu lakše oprostio Tomaševiću za ono što je smatrao povredom svojih prava kada se ovaj okrunio papinskom krunom te se obvezao na vojnu zaštitu Bosne u slučaju osmanskoga napada, Korvin je postavio figure na ploču i čekao početak. U trenutku početka igre i kada je došao red na njega da odradi svoj dio dogovora, prepustio je sudbinu Bosne i njezina kralja u ruke Mehmeda, koji je jednim zamahom sablje prekinuo život Stjepana Tomaševića, a time i život Kraljevine Bosne.

Naravno, Korvin je trebao pronaći krivca i opravdanje za svoje nedjelovanje i kršenje dogovora koje je rezultiralo propašću jednoga kršćanskog kraljevstva. Uz pomoć Nikole Modruškog, papinskog legata u Bosni, izvukao je najstariji trik – vječno popularnu priču o domaćim izdajnicima. Znajući kako su, iako formalno kršćanski, Bosna, odnosno podanici bosanske krune, zapravo dobrim djelom i dalje ostali vjerni Crkvi bosanskoj, priča o unutarnjoj izdaji paterana Radaka, konstruirana je u Korvinovoj kancelariji, rukom Nikole Modruškoga. Modruški je snosio priličnu odgovornost u događajima prije pada Bosne, kada je kao kraljev savjetnik uvjerio Tomaševića u otkazivanje danka sultanu, zajamčivši ugarsku pomoć u slučaju osmanskoga napada – pomoć koja nikada nije došla. Kako bi prikazao papi i kršćanstvu da je doista imao namjeru priteći u pomoć Bosni, ali je zakasnio to učiniti zbog „unutarnje izdaje“, Korvin je u jesen 1463., svega nekoliko mjeseci nakon osmanskoga osvajanja i povlačenja, pokrenuo protuudar u kojemu je osvojio dio kraljevstva te ondje postavio svoga upravitelja, a kasnije i kralja, iako je zakonska nasljednica krune, Katarina, bila živa i na taj način završio politiku uklapanja Bosne u Ugarsku.

Premda je starija historiografija prihvatila tezu o unutarnjoj izdaji, novija su istraživanja pokazala kako do nje nije došlo. Štoviše, u osmanskim se izvorima ne navodi izdaja, već suprotno, da je ispod Bobovca došlo do žestoke bitke u kojoj je osmansko topništvo ubrzalo pad grada. Što se tiče posljednjega bosanskog kralja, Stjepana Tomaševića, može se zaključiti da mu starija historiografija, jednako kao i sudbina, nije bila naklonjena. Nju je, kao i posljednje godine njegova života te

opstojnosti Kraljevine Bosne polovicom 15. stoljeća, najbolje je sažeo i opisao Dubravko Lovrenović ovako:

„Jednom drevnom kraljevstvu koje u zgrčenom stavu obrane nije pristajalo na smrtnu presudu, dani su bili odbrojani. Na sivoj panorami propadanja povlačila je povijest zadnje poteze, dotjerivala detalje. Dolazilo je vrijeme posljednjih, najvećih iskušenja, vrijeme posmrtnog kola sa stećaka. U trenutku kada je zasjeo na klimavo prijestolje Kotromanića njegovo kraljevsko sunce već je tonulo na zapadu, pijesak na satu povijesti iscurio je svim kompromisima, on je držao mač ne za dršku, nego za oštricu. Tomašević je (...) crna figura na šahovskoj tabli povijesti, u kojoj su se sudarili prošlost, sadašnjost i budućnost...“²⁰⁷

²⁰⁷ LOVRENOVIĆ, *Na klizištu...*, str. 213 i 341.

POPIS IZVORA I LITERATURE

Izvori

PII II., *Commentarii rerum memorabilium, quae temporibus suis, II* (domene: <https://archive.org/stream/piisecvndipontif00pius#page/n0/mode/2up>, pristupio 9.10.2018.)

Mavro ORBINI, *Il regno de gli Slavi, hoggi correttamente detti schiavoni* (domene: https://books.google.hr/books?id=Fx3OntcdUkQC&pg=PA371&hl=hr&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false, pristupio 9.10.2018.)

Konstantin MIHAILOVIĆ, *Janičarove uspomene ili turska hronika. Opisivanje događaja koji se tiču turskog pitanja od Konstantina sina Mihaila Konstantinovića, Rašanina iz Ostrovice, kojega su Turci uzeli u janičare, XXXIV glava*

Literatura

ADY, Cecilia M., *Pius II (Aeneas Silvius Piccolomini) The Humanist Pope*, London: Methuen & Co. Ltd., 1913.

ANČIĆ, Mladen, *Na rubu zapada. Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.

ANGOLD, Michael, *The Fall of Constantinople to the Ottomans. Context and Consequences*, London – New York: Routledge, 2012.

ARI, Bulent, „Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period“, u: A. Nuri Yurdusev (ur.), *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?*, London: Palgrave Macmillan, 2004., str. 36-66.

BAK, János M. – KIRÁLY, Béla B. (ur.), *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, Eastern European Monographs 104, Studies on Society in Change 12, Brooklyn, NY: Social Science Monographs et al., 1982.

ĆIRKOVIĆ, Sima, *Istoija srednjovekovne bosanske države*, Beograd: SKZ, 1964.

ĆOROVIĆ, Vladimir, *Historija Bosne*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1940.

- ENGEL, Pal, *The Realm of St. Stephen. A History of medieval Hungary, 895–1526*, London – New York: I. B. Tauris Publishers, 2001.
- FELDMAN, Ruth Tenzer, *Pivotal Moments in History. The Fall of Constantinople*, Minneapolis: Twenty-First Century Books, 2007.
- GOFFMAN, Daniel, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- GRAČANIN, Hrvoje, *Slavne povijesne ličnosti od starog do novog vijeka*, Zagreb: Meredijani, 2015.
- IMBER, Colin, *The Ottoman Empire. The Structure of Power*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- INALCIK, Halil, „Pitanje Segedinskog mira i kriza turske države 1444. godine“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 12-13 (1962.), str. 269-306.
- _____, *Osmansko Carstvo. Klasično doba 1300.-1600.*, Zagreb: Srednja Europa, 2002.
- JEDIN Hubert (ur.), *Velika povijest Crkve*, knj. III/2, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.
- KLAIĆ, Vjekoslav, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Troškom piščevim, Zagreb, 1882.
- KURELIĆ, Robert, „Posljednji svjedok ubojstva: Frankopani i Celjski u petnaestom stoljeću“, *Povijesni prilozi*, 50 (2016.), str. 205-231.
- LOVRENOVIĆ, Dubravko, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387-1463.*, Zagreb – Sarajevo: Synopsis, 2006.
- MATUZ, Josef, *Osmansko Carstvo*, Zagreb: Školska knjiga, 1992.
- NICOLLE, David, *Constantinople 1453. The end of Byzantium*, Oxford: Osprey Publishing Ltd., 2000.
- PERJES, Geza, *The Fall of The Medieval Kingdom of Hungary: Mohacs 1526 – Buda 1541*, New Jersey: Columbia University Press, 1989.
- PEROJEVIĆ, Marko, „Stjepan Tvrtko II. Tvrtković (opet)“, u: *Povijest Bosne i Hercegovine. Od najstarijih vremena do godine 1463.*, Krunoslav

- Draganović i dr., Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1991., str. 413-426.
- PEROJEVIĆ, Marko, „Stjepan Tomaš Ostojić“, u: *Povijest Bosne i Hercegovine. Od najstarijih vremena do godine 1463.*, Krunoslav Draganović i dr., Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1991., str. 505-554.
- PEROJEVIĆ, Marko, „Stjepan Tomašević“, u: *Povijest Bosne i Hercegovine. Od najstarijih vremena do godine 1463.*, Krunoslav Draganović i dr., Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1991., str. 555-592.
- PICCOLOMINI, Aeneas Silvius, *Europe (c. 1400-1458)*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 2013.
- PHILIPPIDES, Marios – HANAK, Walter K., *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453. Historiography, Topography, and Military Studies*, Farnham – Burlington: Ashgate, 2011.
- REGAN, Krešimir, *Bosanska kraljica Katarina. Pola stoljeća Bosne (1425-1478)*, Zagreb: Naklada Breza, 2010.
- SHAW, Stanford, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume I: Empire of Gazis The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
- SPAHIĆ, Midhat, *Bosanska kraljevina sredinom XV vijeka – kralj Stjepan Tomaš*, Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju – Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“ Sarajevo, 2016.
- STAVRIDES, Theoharis, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453-1474)*, Leiden – Boston – Köln: Brill, 2001.
- SZAKÁLY, Ferenc, „The Hungarian-Croatian Border Defence System and Its Collapse“, u: János M. BAK – Béla B. KIRÁLY (ur.), *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, Eastern European Monographs 104, Studies on Society in Change 12. Brooklyn, NY: Social Science Monographs et al., 1982., str. 141-158.
- ŠUNJIĆ, Marko, *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*, Sarajevo: HKD Napredak, 1996.

THALLOCZY, Ljudevit, *Povijest Jajca 1450.-1527. (Banovine, grada i varoši)*, prev. Milan Šufflay, Zagreb: Tisak kr. zemaljske tiskare, 1916.

YURDUSEV, A. Nuri, „The Ottoman Attitude toward Diplomacy“, u: *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?*, ur. A. Nuri Yurdusev, London: Palgrave Macmillan, 2004., str. 5-36.

SAŽETAK

Sredinom 15. stoljeća, svjetska sila u nastajanju, Osmansko Carstvo, izašla je iz razdoblja interregnuma, jača nego ikad. Svojom odlučnom i sudbonosnom pobjedom nad križarima kod Varne 1444., godine, zauzimanjem Carigrada 1453. te daljnjim prodorom prema zapadu, Osmanlije će se nametnuti kao najopasniji protivnik kršćanstva i pokrenuti događaje koji će temeljito promijeniti sliku svijeta u nadolazećim stoljećima. Osim vojne komponente, za osmansko je napredovanje i uspon bio iznimno važan islamski način shvaćanja države i nečega što bi se moglo nazvati „osmanskom diplomacijom“ iz čega slijedi njihov stav prema svemu zapadnome, uključujući i shvaćanje diplomacije, kao inferiornome. Nasuprot osmanskoj, odnosno islamskoj filozofiji i diplomaciji, stajala je kršćanska, predvođena Svetom Stolicom i Ugarskim kraljevstvom. U središtu sukoba koji će odlučiti tko će imati prevlast na jugoistoku Europe, u sukobu kršćanstva i islama, Zapada i Istoka, sukobu u kojem će diplomacija, odnosno politika pokazati svoje drugo, sebično lice, naći će se Bosna predvođena nesretnim kraljem Stjepanom Tomaševićem, kraljem koji se uključio u igru koja je već bila pred završetkom.

Kraljevina Bosna sredinom 15. stoljeća bila je nestabilno područje, vjerski i politički podijeljeno, kraljevstvo u kojemu kralj nema vlast nad svojim podanicima, u kojem gotovo da i ne postoji riječ „odanost“. Dodavši svemu tome stoljetno nastojanje Budima da pripoji, ukoliko treba i silom, bosansku krunu ugarskoj s jedne strane, te Osmanlije i njihov nezaustavljiv uspon kojim Bosna postaje njihov neposredni susjed s druge strane, postaje jasno kako se bosanski kraljevi nalaze između „turskog čekića i ugarskog nakovnja“. Trenutak kada su kralj Bosne, Stjepan Tomaš i herceg sv. Save, Hrvoje Vukčić shvatili da međusobni sukobi dodatno guraju zemlju u kaos, te je čin njihovog pomirenja, koje neće biti dugoga vijeka, došao prekasno. Čak niti pokušaj sjedinjenja sa Srpskom despotovinom kroz ženidbu bosanskog prijestolonasljednika i srpske princeze dovesti će samo do dodatnog pogoršavanja situacije, što će iskoristiti sultan Mehmed II. Osvajač. Sultan koji je pokorio Konstantinov grad započeo je nesretno svoju vladavinu tijekom križarskoga pohoda predvođenog ugarsko-poljskim kraljem Vladislavom Jagelovićem. Situaciju je spasio njegov otac Murad koji je porazio križarsku vojsku. Iako detroniziran dva puta, Mehmed je sebe vidio kao novog Aleksandra te je Osmansko Carstvo podigao iz regionalne u svjetsku silu. Kada je na red došla Bosna, njome je vladao Tomašev sin,

Stjepan Tomašević, posljednji bosanski kralj. Garancija koju je Stjepan Tomašević dobio od ugarskoga kralja Matijaša Korvina i papinskoga legata Nikole Modruškoga, navele su ga da izazove bijes Mehmeda, a na taj način da sam sebi uredi i pripremi stratište. U trenutku najveće opasnosti i unatoč danom obećanju pomoći ugarskoga kralja nije bilo, bosanski je kralj ostao sam. Na neki izvrnut, nesretan način povijest se ponovila, pa je „Aleksandar“ obezglavio „Gordijski čvor“ i postao vladarom Bosne. Iako je prethodno dao obećanje, Korvin nije pritekao Tomaševiću u pomoć, već je iskoristio vjersku situaciju u Bosni u svoju korist navodeći kako je Bosna izdana prije nego je on stigao doći u pomoć. No, kada se prašina slegla, a osmanski se sultan povukao s vojskom iz Bosne, Korvin je krenuo u protuudar i „oslobođene“ dijelove Bosne priključio Ugarskoj.

Ključne riječi: Kraljevina Bosna, Osmansko Carstvo, srednjovjekovna diplomacija, Matijaš Korvin, Pio II.

SUMMARY

In the middle of the 15th century, the emerging world power of the Ottoman Empire arose from the period of interregnum, stronger than ever. With its decisive and fatal victory over the Crusaders in Varna in 1444, by occupying Constantinople in 1453 and further propagation towards the West, the Ottomans imposed as the most dangerous opponent of Christianity and set motion to events that will radically change the image of the world in the coming centuries. In addition to the military component, for Ottoman progression and ascension, extremely important was Islamic way of understanding the state and so-called "Ottoman diplomacy", from which their attitude towards the West, including the understanding of diplomacy, was conducted as dealing with inferior. Opposite to Ottoman, or Islamic, philosophy and diplomacy was Christian, led by the Holy See and the Kingdom of Hungary. In the center of the conflict that will decide predominance over southeastern Europe, in the conflict between Christianity and Islam, between the West and the East, the conflict in which diplomacy and politics shown their second, selfish face, we find Bosnia, headed by the unlucky King Stjepan Tomašević, who joined the game that was already at the end.

The Kingdom of Bosnia in the middle of the 15th century was an unstable area, religiously and politically divided, a kingdom in which the king has no power over his subjects, where word "loyalty" is almost nonexistent. Including centuries-old efforts of Buda to annex, by force, if necessary, Bosnian Crown to Hungary, on one side, and the Ottoman Empire's unstoppable ascent which brings Bosnia to their immediate neighborhood, on the other side, it becomes clear that the Bosnian kings are located between "Turkish hammer and Hungarian anvil". The moment when the King of Bosnia, Stjepan Tomaš, and the prince of St. Sava, Hrvoje Vukčić, realized that mutual conflicts push the country further into chaos, the act of their reconciliation, which will not last long, came too late. Even the attempt to unite with Serbian Despotate, through the marriage of the Bosnian prince and the Serbian princess will only lead to further deterioration of the situation, which will be exploited by Sultan Mehmed II. the Conqueror. The Sultan that conquered Constantine's city rose to power in an unfortunate moment, during the crusade campaign led by the Hungarian-Polish king Vladislav Jagelović. The situation was reversed by his father, Murad, who defeated the Crusader army. Although dethroned twice, Mehmed saw himself as a

new Alexander and elevated the Ottoman Empire from regional to world power. When he turned towards Bosnia, it was ruled by Tomaš' son, Stjepan Tomašević, the last Bosnian king. The guarantee that Stjepan Tomašević received from King Matijaš Korvin and from the papal legate Nikola Modruški, provoked Mehmed's anger, and through that, his own demise. At the time of the greatest danger, despite the promised help from the king of Hungary, the king of Bosnia remained alone. In some mischievous, ill-fated way, the history was repeated, so "Alexander" overwhelmed the "Gordian knot" and became the ruler of Bosnia. Although he had promised help before, Korvin did not come to help Tomašević, but used the religious situation in Bosnia to his advantage, citing that Bosnia was betrayed before he could have come to help. But when the dust settled down, and the Ottoman sultan withdrew with an army from Bosnia, Korvin set off on a counter-attack and joined the "liberated" parts of Bosnia to Hungary.

Key words: Bosnian Kingdom, Ottoman Empire, medieval diplomacy, Matijaš Korvin, Pius II